

חמישים שנות משפטים: שינויים בהרגלי הכתיבה

מאת

אריאל בנדור* והדר דנציג־רוזנברג**

המאמר בוחן לראשונה במתודולוגיה אמפירית ומנסה להנהיר את השינויים שחלו במאפייני הפרסומים והכותבים בכתב העת **משפטים**, הוותיק שבכתבי העת המשפטיים האקדמיים המתפרסמים בעברית, במהלך חמישים שנות הופעתו – מהחבורת הראשונה, שפורסמה בספטמבר 1968, ועד חוברת 3 של כרך מז, שיצאה לאור בנובמבר 2018. אגב כך המאמר מציע אינדיקציות למגמות ולהתפתחויות שחלו במהלך תקופה זאת במחקר המשפטי בעברית בכללותו. בין היתר מתוארות ומנותחות התפתחויות בסוגות המאמרים שפורסמו בכתב העת, במתודולוגיות של המאמרים, באורכם, בתחומי המשפט שנדונו בהם, במידת התמקדותם במשפט הישראלי, במאפייני הכותבות והכותבים (לרבות עיסוקם ושייכותם לאוניברסיטה העברית בירושלים) ובהיקף כתיבת מאמרים בידי כמה כותבים. כן מובאות ומנותחות קורלציות בין מאפייני המאמרים שפורסמו בכתב העת למאפייני הכותבים. הממצאים בפרמטרים השונים שנבדקו מצביעים ברובם על מגמות, וכמעט כולם על דינמיות, במחקר המשפטי בעברית, כפי שפורסם בחמישים שנות **משפטים**. ההסברים שהמאמר מציע למגמות ולשינויים השונים קשורים להתפתחויות במשפט הישראלי (ולעיתים במשפט המשווה) הפוזיטיבי, כלומר להתפתחויות בחקיקה ובפסיקה; להתפתחויות חוץ-משפטיות בישראל או בעולם, כגון התפתחויות טכנולוגיות או פוליטיות; להתפתחויות אקדמיות ומחקריות, כגון התפתחותם של תחומי מחקר, מתודולוגיות, תאוריות, גישות, ותובנות חדשות על אודות המשפט; להתפתחויות ארגוניות ותרבותיות פנים-אקדמיות, כגון התפתחויות הקשורות לאמות המידה לקידום בדרגות אקדמיות, למודל המימון של המוסדות הציבוריים להשכלה גבוהה ולסטנדרטים ליוקרה אקדמית; אף לשינויים של אופנה בכתיבה המשפטית האקדמית.

פתיחה. א. שאלות המחקר, המתודולוגיה שלו ומגבלותיו. ב. הממצאים בנוגע למאמרים.
1. סוגות המאמרים. 2. המתודולוגיה של המאמרים. 3. אורך המאמרים ומספר המילים בכותרותיהם. 4. תחומי המאמרים: נושאי הכתיבה ופרספקטיבות וזרמים. 5. מידת

* פרופסור מן המניין ומופקד הקתדרה למחקר משפטי ע"ש פרנק צ'רץ', הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; עורך (עם יאיר שילה) כרך יט (1989–1990) של **משפטים**.

** פרופסור חברה, הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת בר-אילן; מרצה אורחת בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת ברקלי בקליפורניה (2017–2018, קיץ 2020 ו-2020–2021) וחוקרת אורחת במרכז לחקר המשפט והחברה ובמכון ללימודי ישראל בבית הספר למשפטים של אוניברסיטת ברקלי בקליפורניה (2016–2018 וקיץ 2019).

אנו מודים לליאת לב-שלם על העיבוד הסטטיסטי המקצועי; למאיה ברעם, לאלעד דוידוביץ', לדנית יחזקאל, לדניאל יוסף ולאייל עקיבא על העזרה המעולה במחקר; למחויי הדעה האנונימיים ולעורכים ולחברי המערכת של **משפטים** על ההערות שסייעו לנו רבות בשיפור המאמר; ולפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן ולמכון למחקרי חקיקה ולמשפט השוואתי ע"ש הרי ומיכאל סאקר בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים על תמיכתם במחקר.

ההתמקדות במשפט הישראלי. ג. **הממצאים בנוגע לכותבות ולכותבים**. 1. מאפייני העיסוק של הכותבות והכותבים. 2. מספר הכותבות והכותבים: כתיבה לבד וכתיבה משותפת. 3. מגדר. 4. שיוך מוסדי של הכותבות והכותבים לאוניברסיטה העברית בירושלים. ד. **קורלציות בין מאפייני המאמרים לכותבות ולכותבים**. 1. קורלציות בין סוגות המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים והמגדר של הכותבות והכותבים. 2. קורלציות בין אורך המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים של הכותבות והכותבים ומספרם. 3. קורלציות בין תחומי המאמרים לבין המגדר של הכותבות והכותבים. ה. **חמישים שנות משפטים: שינויים בהרגלי הכתיבה ממבט רחב**. ו. **אחרית דבר**. ז. **נספחים**. 1. נספח א – מספרי המאמרים שפורסמו בכל שנה. 2. נספח ב – שאלון לקידוד. 3. נספח ג – שכיחות תחומי המאמרים לפי עשורים. 4. נספח ד – שכיחות פרספקטיבות זורמים ייחודיים (מתוך כלל המאמרים) לפי עשורים.

פתיחה

1. **משפטים**, שהחל לצאת לאור בספטמבר 1968, הוא כתב העת האקדמי העברי הוותיק ביותר בתחום המשפט. **משפטים** הוא גם אחד מכתבי העת המשפטיים המצוטטים ביותר בישראל – הן בספרות האקדמית¹ והן בפסיקות בתי המשפט.² השפעת **משפטים** על המחקר האקדמי ועל הפסיקה תרמה ליוקרה שממנה כתב העת נהנה.³ מטרתו של מאמר זה

- 1 ראו רונן פרי "דירוג כתבי-עת משפטיים עבריים – יסודות עיוניים ומחקר אמפירי ראשוני" **דין ודברים** א 401, 430–434 (2005) (להלן: פרי "דירוג") (מתוך כלל האזכורים בכתבי עת משפטיים עבריים עד התשס"ג של מאמרים שפורסמו בכתבי עת משפטיים עבריים – מאמרים שפורסמו ב**משפטים** היו במקום הראשון ללא אזכורים עצמיים, ובמקום השני כולל אזכורים עצמיים. נתונים אלה פורסמו ב-2005 וטרם נערך מחקר מעודכן).
- 2 ראו שם, בעמ' 437–439 (מתוך כלל האזכורים בפסקי דין של בית המשפט העליון עד התשס"ג של מאמרים שפורסמו בכתבי עת משפטיים עבריים מהתשנ"ג עד התשס"ב, מאמרים שפורסמו ב**משפטים** היו במקום הראשון, ומתוך האזכורים בפסקי דין של כלל הערכאות היו במקום השני. נתונים אלה פורסמו ב-2005, וטרם נערך מחקר מעודכן).
- 3 ראו שם, בעמ' 447. לאור הצלחתו של כתב העת, בולטת גישתו המאופקת של פרופ' ראובן ירון, דקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים בעת **משפטים** החל לצאת לאור. ראו "ברכתו של פרופ' ר. ירון, דיקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ליום העיון שהוקדש ל-כ"ה שנות 'הפרקליט' הפרקליט כה 5, 6–7 (1969) (להלן: "ברכתו של פרופ' ירון"), וכך אמר ירון: "לאחרונה התחלנו בניסיון נוסף, כמעט ואמרתי בהרפתקה נוספת, והוא – להוציא לאור כתב עת משפטי בעברית, ערוך ומנוהל בידי הסטודנטים עצמם. המספר הראשון, רב כמות ואף בעל איכות אשר איננה בלתי מניחה את הדעת, הופיע רק לפני ימים אחדים. [...] תולים אנו תקוות מרובות בבטאון חדש זה, וימים יגידו אם אכן תתגשמה או תופרכנה. מכל מקום, גליון ראשון זה חשף אצל עורכיו יכולת לגמרי לא מבוטלת. [...] יש אף ליקויים אשר גם מהם אין להתעלם". רמז למקור הנימה האמביולנטית, ולמצער הזהירה, של דבריו של ירון ניתן למצוא בהיסטוריה של הקמת כתב העת, ראו נמרוד אברמוב, תום סדון ואור קשת "The Work of Boys": על חידת הצלחתם של כתבי-עת בעריכה סטודנטאית" **עיוני משפט** לה 257, 259–260 (2012): "מי ש'ייבאו' את הרעיון [של מערכת סטודנטים] ארצה הם אהרן ברק ויצחק זמיר [...] אלא שבדיוק כפי שבארץ-מוצאה התקבלה בתחילה היוזמה הנועות בזלזול ובספקנות, כך גם בארץ היו מי שהרימו גבה ואף התנגדו ליוזמה. ברק וזמיר חדורי הֶגְנִיעָה הפעילו לחצים על המתנגדים – הגורדייה הזקנה', כלשונם. אלה היו, כפי שנרמז מן הכינוי, המרצים הוותיקים והבכירים בפקולטה. אכן, בתום ה'מאבק' הייתה ידם של החוקרים הצעירים על העליונה, והם קיבלו

היא לברר בכלים אמפיריים מגמות ושינויים שחלו בפרסומים בכתב העת במהלך חמישים שנות הופעתו, לנתחם ולהעריך, ואגב כך, ובזהירות המתחייבת, גם להפיק אינדיקציות באשר למגמות ולשינויים שחלו בחמישים השנה האחרונות בפרסום בעברית של מאמרים משפטיים אקדמיים בכלל.

2. למרות השיח הפנים-אקדמי הער בדבר חשיבותם של פרסומים משפטיים בעברית, המחקר המשפטי "הארס-אקדמי" (מחקר אקדמי על מחקר אקדמי) בנושא של פרסומים משפטיים אקדמיים בעברית אינו רב. מחקר אחד בלבד – מאמרו של רונן פרי על היבטים נורמטיביים ואמפיריים של דירוג כתבי העת המשפטיים בעברית,⁵ נושא המעניין בוודאי את חברי הסגל של הפקולטות ובתי הספר למשפטים – התמקד בפרסומים משפטיים בעברית.⁶ סוגיית הפרסומים המשפטיים בעברית נדונה גם בכתביה על האקדמיה המשפטית⁷ ועל החינוך המשפטי בישראל.⁸

מאמר זה בוחן לראשונה בישראל במתודולוגיה אמפירית,⁹ באמצעות הפרסומים בכתב העת **משפטים** לדורותיו, את מאפייני הפרסומים המשפטיים האקדמיים בעברית – בהיבטים שונים הנוגעים למאפייני המאמרים ולמאפייני המחברים, אגב בדיקת קורלציות ביניהם.

- 'אור ירוק' מהפקולטה לפעול למימוש חזנם. לאחר שגויסו עורכים מקרב תלמידי הפקולטה, הוקם כתב-העת המשפטי-הסטודנטיאלי הראשון בישראל – **משפטים**."
- 4 להדים לשיח זה ראו, למשל, הילה רו ויסמין גואטה "לא ללמוד משפטים? מול עיניו של בנט עומדים ארגוני זכויות אדם שבהם יש עו"ד רבים" **TheMarker** (10.10.2013) <https://tinyurl.com/y2jv84uz>.
כן ראו את הדברים שנישאו בכנס לרגל פרסום הכרך הארבעים של **משפטים** (שנערך בתאריך 24 ביוני 2011). לצילום הכנס, ראו "כתב העת 'משפטים' – כנס בגורים" **Youtube** (3.7.2011) <https://tinyurl.com/y4dkejcu>.
- 5 פרי "דירוג", לעיל ה"ש 1.
- 6 ראו גם רונן פרי "דבר העורך" **דין ודברים** ג 187 (2008).
- 7 ראו למשל אריאל בנדור ויפעת הולצמן-גזית "מחקר אמפירי של המשפט בישראל – ממצאים ומשמעויות" **עיוני משפט** לד 351 (2011); גד ברזילי "חוקתיות של בניין אומה, ביקורת הצדק המשפטי: הארה על מחקר וכתביה משפטיים בישראל" **עיוני משפט** מ 471 (2017); אורן גול-אייל "הערות על העבר והעתיד של הניתוח הכלכלי של המשפט בישראל" **מחקרי משפט** כג 661 (2007); גיא ישראל זיימן "מי אתה, המשפט המנהלי הישראלי? בשולי הספר 'משפט מנהלי' מאת דפנה ברק-ארוז" **הפרקליט** נא 693, 744–755 (2012); איל זמיר "על המחקר המשפטי האינטגרטיבי" **דין ודברים** ד 131, 159–164 (2008); דורון טייכמן ואיל זמיר "מחקר משפטי אמפירי – הארות והערות" **משפטים** מד 671, 684–688 (2015).
למוסכמות השיח של האקדמיה המשפטית ראו רון שפירא "יובל אלבשן: זרים במשפט – נגישות לצדק בישראל" **משפטים** לו 253, 259–265 (2007). לדפוס האזכור והציטוט בכתביה המשפטית בישראל ראו שולמית אלמוג ורונן פרי "כללי אזכור בכתביה משפטית – הרהורים על עיצוב נורמות של שיח" **דין ודברים** ג 235 (2008).
- 8 ראו למשל חיים זנדברג "קולוניאליזם תרבותי: האמריקניזציה של החינוך המשפטי בישראל" **המשפט** יד 419 (2011); צבי טריגר ומנחם מאוטנר "דיאלוג על החינוך המשפטי" **המשפט** יט 79, 90–94, 108–114 (2014).
- 9 קיימים מאמרים הסוקרים את התפתחותו של כתב עת מסוים או את התפתחות הפרסומים בו במהלך השנים – בכלל או בתחומים מסוימים. ראו למשל מנחם מאוטנר "עיוני משפט" בן ארבעים – היש והאין" **עיוני משפט** 453, 454–457 (2017) (להלן: מאוטנר "עיוני משפט"); Willard L. Boyd & Randall P. Bezanson, *Ninety Years of the Iowa Law Review: The Personalities, Policies, and Events that Shaped an Enduring Tradition in Iowa Legal Education*, 91 IOWA L. REV. 1

3. בדבריו בפתח החוברת הראשונה של כרך א של משפטים ציין דקן הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים פרופ' ראובן ירון כי "אם יתברר לשופטים, ליועצים ולעורכי-דין כי כתב-העת נותן מידע וידע, כי הם זקוקים לו, הרי ירכשוהו ויקראו בו".¹⁰ ירון הוסיף:

עד עתה היה בישראל רק כתב-עת משפטי אחד בשפה העברית, "הפרקליט", וכבר אמרו כי "קנאת סופרים תרבה חכמה". אנו מאמינים כי התחרות בין השניים תהיה לברכה לזה ולזה.¹¹

העורך הראשון של משפטים שלמה שרשבסקי הטעים:

יצירת כמה לפרסום מאמרים כלליים, עבודות מצטיינות, הערות לפסיקה ולחקיקה ע"י סטודנטים, בצד מאמריהם של מורי הפקולטה ומשפטנים שמחוץ לפקולטה, עשויה לתרום לפיתוח מדע המשפט הן מצידו התיאורטי והן מצידו המעשי. [...] אפשרות זו הנפתחת בפני הסטודנטים מהווה אמצעי נכבד ביותר להשלמת החינוך המשפטי הניתן בפקולטה. הכתיבה מביאה את

(2005); Dawn Clark Netsch & Harold D. Shapiro, *100 Years and Counting*, 100 NW. U. L. REV. 1 (2006); John Paul Stevens, *A Personal History of the Law Review*, 100 NW. U. L. REV. 25 (2006); Cynthia Grant Bowman, Dorothy Roberts & Leonard S. Rubinowitz, *Race and Gender in the Law Review*, 100 NW. U. L. REV. 27 (2006); Edwin J. Greenlee, *The University of Pennsylvania Law Review: 150 Years of History*, 150 U. PA. L. REV. 1875 (2002); John S. Skilton, *A Speech to Commemorate the 75th Anniversary of the Wisconsin Law Review*, 1995 WIS. L. REV. 1461; Larry A. DiMatteo, *Fifty Years of Contract Law Scholarship in the American Business Law Journal*, 50 AM. BUS. L.J. 105 (2013) במתודולוגיה אמפירית – בשונה מהסתמכות על סקירה על בסיס התרשמות – נושאים מסוג אלה שבדקנו במחקר זה. במאמרו של ברזילי (לעיל ה"ש 7, בעמ' 472), מתוארת שיטת המחקר כך: "תוך הסתייעות במפתחות חיפוש משפטיים, נאספו כל המאמרים והספרים שנכתבו [בידי חוקרים וחוקרות ישראלים שפרסמו בכמה שפות: עברית, אנגלית וערבית] בתחומי משפט וחברה, משפט חוקתי וציבורי וכן משפט וממשל, ונסקרה כתיבה בין-תחומית של משפטים ומדע המדינה ושל משפטים וסוציולוגיה. באמצעות ניתוחי תוכן איכותניים ניסיתי להבין מהו נרטיב המחקר והכתיבה המרכזי של כל פרסום ופרסום". כעולה מהתיאור, מחקרו של ברזילי עסק גם בפרסומים של חוקרים ישראלים באנגלית ובערבית, והעיקר: המחקר היה איכותני בלבד, התמקד בנושאי כתיבה מסוימים ולא בכלל הפרסומים, וזוויית הבחינה נגעה בגישות המהותיות של הכותבים ולא בשאלות הנדונות במאמר זה. למחקרים שונים אשר בדקו במתודולוגיה אמפירית הטיות בבחירת מאמרים לפרסום ובציטוטים מכתבי עת משפטיים ראו למשל Michael J. Higdon, *Beyond the Metatheoretical: Implicit Bias in Law Review Article Selection*, 51 WAKE FOREST L. REV. 339 (2016); Oren Perez, Judit Bar-Ilan, Reuven Cohen & Nir Schreiber, *The Network of Law Reviews: Citation Cartels, Scientific Communities, and Journal Rankings*, 82 MOD. L. REV. 240 (2019).

10 ראו ראובן ירון "עם הופעת 'משפטים' משפטים" 3 (1968). במקום אחר ("ברכתו של פרופ' ירון", לעיל ה"ש 3, בעמ' 7) ציין ירון כי: "'הפרקליט' (הותיק – מכל מקום עפ"י מושגים ישראלים) ו'משפטים' (החדש לגמרי) תכלית משותפת להם. להעמיק ביקורת, לשפץ ולשפר, ללמד ולחנך ובדרך זו לתרום – ולו בעקיפין ולו במעט – להרמת קרן המשפט ולעשיית צדק בארץ הזאת".

11 ירון "עם הופעת 'משפטים'", שם.

הסטודנטים לחשיבה משפטית שיטתית, ללימוד נושאים בהעמקה ולעבודה מאומצת ומדויקת.¹²

מדברים אלה עולה שציפייתם של מייסדי משפטים הייתה כי כתב העת ישלב, כמו ביטאון לשכת עורכי הדין הפרקליטי, כתיבה אקדמית עם כתיבה פרקטית, יעניק "מידע וידע" ל"שופטים, ליועצים ולעורכי־דין", ויהיה "אמצעי נכבד ביותר להשלמת החינוך המשפטי הניתן בפקולטה".

מאלפת ההשוואה בין חזון זה לתפיסה הנוכחית של מטרות משפטים, כפי שהיא מתבטאת, למשל, בדבר העורכים לכרך מח מנובמבר 2018:

כמיטב המסורת, הכרך גדוש מחקרים חדשניים [...] ומגוון דיסציפלינות ומתודולוגיות מחקר. [...] במאמרים המגוונים המתפרסמים בכרך זה יש כדי להרים תרומה של ממש להעשרת עולם המחקר המשפטי בישראל, וממילא גם למערכת המשפט הישראלית.¹³

החדשנות, המתודולוגיות המגוונות והעשרת המחקר תחילה, ואילו מערכת המשפט נתרמת "ממילא".

האם שינויים אלה בתפיסה העצמית של משפטים מתבטאים בפועל במאמרים המתפרסמים בו, בתוכנם ובמאפייני הכותבות והכותבים? מהם השינויים שחלו בהרגלי הכתיבה בחמישים שנות משפטים? האם ניתן לאתר קורלציות בין הפרמטרים השונים ובין השינויים שחלו בהם, ואולי אף להצביע על קשרים סיבתיים אפשריים? כיצד ניתן להסביר את השינויים השונים? מהן ההשלכות הנורמטיביות של מאפייני הכתיבה המשפטית האקדמית בעברית והשינויים שחלו בהם? בכל אלה יעסוק המאמר.

4. וזה יהיה מהלך המאמר: בפרק א נציג את שאלות המחקר, את המתודולוגיה שלו ואת מגבלותיו. בפרק ב נציג את הממצאים בפרמטרים הנוגעים למאמרים ולתוכנם, נציע להם הסברים ונסה לעמוד על משמעויותיהם. בפרק ג נציג את הממצאים הנוגעים לכותבות ולכותבים בכתב העת, נציע להם הסברים ונסה לעמוד על משמעויותיהם. בפרק ד נעמוד על קורלציות בין ממצאים שונים הנוגעים למאמרים ולתוכנם לבין ממצאים הנוגעים לכותבי המאמרים, נציע להם הסברים ונעמוד על משמעויותיהם. בפרק ה נעמוד ממבט רחב על משמעויות אפשריות של הממצאים בכללותם. באחרית הדבר נציע התבוננות ראשונית על מערך התמריצים של חוקרים אקדמיים של המשפט בישראל ועל השפעתו על פרסומים על אודות המשפט בישראל.

א. שאלות המחקר, המתודולוגיה שלו ומגבלותיו

5. במחקר ביקשנו לברר במתודולוגיה אמפירית את השינויים שחלו במאפייני הפרסומים והכותבים בכתב העת משפטים, הוותיק שבכתבי העת המשפטיים האקדמיים המתפרסמים

12 ראו שלמה שרשבסקי "משפטים" משפטים א 4 (1968).

13 ראו אוריה בארי וחיים דנינו "דבר העורכים" משפטים מח 3 (2018).

בעברית, במהלך חמישים שנות הופעתו ולנסות להנהיר את השינויים הללו. אגב כך ביקשנו גם לקבל אינדיקציה למגמות ולהתפתחויות שחלו במהלך תקופה זו במחקר המשפטי בעברית בכללותו.

6. כל המאמרים שפורסמו בכתב העת **משפטים** – מהחוברת הראשונה עד החוברת האחרונה שפורסמה עד מועד הבדיקה (חוברת 3 של כרך מז, שיצאה לאור בנובמבר 2018), בסך הכול 1,145 מאמרים¹⁴ – קודדו בידי חמישה עוזרי מחקר, לפי הפרמטרים האלה:¹⁵

(1) **סוגות המאמרים** – מאמר "רגיל", מאמר המתמקד בפסק דין ("הערת פסיקה"), מאמר המתמקד בחוק או בהצעת חוק ("הערת חקיקה"), מאמר המתמקד בספר או במאמר אחר, הרצאות או דברי ברכה, סוגה אחרת. לא קודדו דברי עורכים ורשימות אחרות שאינן אקדמיות.

(2) **המתודולוגיה של המאמרים** – אמפירי, לא אמפירי.

(3) **אורך המאמרים** – מספר העמודים במאמר.

(4) **אורך כותרות המאמרים** – מספר המילים בכותרת המאמר.

(5) **התחומים הנדונים במאמרים ופרספקטיבות וזרמים רעיוניים שבהם הם נכתבו (לרבות שילוב בין תחומים, פרספקטיבות וזרמים)** – דיני עונשין, דיני חוזים, דיני נזיקין, דיני תאגידים, משפט חוקתי, משפט בין-לאומי פומבי, משפט בין-לאומי פרטי, דיני קניין, דיני מיסים, דיני משפחה וירושה, אתיקה מקצועית, דיני ראיות, דיון אזרחי, דיון פלילי, משפט מנהלי, תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות),¹⁶ דיני הגבלים עסקיים, דיני אכיפת חיובים, משפט וכלכלה, משפט ומגדר, משפט והיסטוריה, משפט השוואתי, משפט עברי, משפט דתי אחר, משפט אזרחי אחר, דיני עבודה, דיני ביטוח, דיני איכות הסביבה, דיני קניין רוחני, דיני תעבורה, אחר.¹⁷

(6) **התמקדות במשפט הישראלי** – כן, לא, התמקדות דומה במשפט ישראלי ולא-ישראלי.

(7) **מאפייני העיסוק של הכותבים (לרבות שילוב של כמה מאפיינים יחד)** – איש או אשת אקדמיה במשפטים (חברות בסגל הפנים של פקולטה למשפטים או של בית ספר למשפטים במוסד להשכלה גבוהה), איש או אשת אקדמיה שלא במשפטים (חברות בסגל הפנים של פקולטה או מחלקה שאינם למשפטים במוסד להשכלה גבוהה), תלמיד או תלמידה לתואר שלישי, תלמיד או תלמידה לתואר שני, תלמיד או תלמידה לתואר ראשון, שופט או שופטת של בית המשפט העליון, שופט או

14 למספר המאמרים שפורסמו בכל שנה ראו להלן נספח א.

15 עוזרי המחקר שקודדו את המאמרים יכלו להיעזר בתגיות ובמילות מפתח שצורפו למאמר, באתר כתב העת או באתר נבו, אך בסופו של דבר הם קודדו את המאמרים, לרבות בקטגוריה של תחומים, פרספקטיבות וזרמים, לפי שיקול דעתם על סמך עיון במאמרים. במקרים של ספק הם נעזרו בנו.

16 לתורת הפרשנות קשר הדוק לתורת המשפט, ובמובנים מסוימים היא אף נובעת ממנה. ראו למשל אנדרי מרמור "אחרית-דבר למושג החוק" **משפטים** כז 91, 97, 100, 102–103 (1996).

17 דוגמאות למאמרים שקודדו בקטגוריה "אחר" הן מאמרים העוסקים במשפט ותרבות, משפט ושינוי חברתי, גיל במשפט, כתיבה שיפוטית, משפט ובריאות, משפט ימי ועוד.

- שופטת של ערכאה שאינה בית המשפט העליון, עורך דין או עורכת דין (כולל מתמחים), אחר – לרבות שילוב של כמה מאפיינים יחד.
- (8) **מספר הכותבים** – אחד, יותר מאחד.
- (9) **מגדר הכותבים** – גבר, אישה, גם גבר וגם אישה (רלוונטי במקרה של כמה כותבים).
- (10) **שיוך הכותבים לאוניברסיטה העברית בירושלים (בעת פרסום המאמר)** – כן, לא. לצד הפרמטרים האלה ציינו המקודדים באשר לכל מאמר את פרטיו – שמות הכותבים, כותרת המאמר והאזכור המלא שלו, לרבות שנה לועזית. בפרמטרים של תחומי המאמרים ושל מאפייני הכותבים היה אפשר לסמן יותר מחלופה אחת. בנוגע למאמרים מאת כמה כותבים היה אפשר לסמן יותר מחלופה אחת בהיבטים הנוגעים למאפייני המחברים ולמגדר, לבד מבפרמטר של שיוך לאוניברסיטה העברית, שבו סומן "כן" אם חלק מהכותבים משתייכים אליה.
7. הנתונים שקודדו עברו עיבוד סטטיסטי – הן לכל תקופת המחקר והן לפי חמש תקופות ("עשורים") – 1968–1979, 1980–1989, 1990–1999, 2000–2009 ו-2010–2018.¹⁸ העיבוד הסטטיסטי לפי עשורים אפשר להצביע על מגמות לאורך השנים. עיבוד סטטיסטי מסוג נוסף הצליב פרמטרים שונים כדי לבדוק את קיומן של קורלציות ביניהם. במסגרת זאת הוצלבו הנתונים של אורך המאמר עם מספר הכותבים; אורך המאמר עם סוגת המאמר; מגדר הכותבים עם תחום המאמר; מגדר הכותבים עם סוגת המאמר; מגדר הכותבים עם מידת ההתמקדות במשפט הישראלי; מגדר הכותבים עם מספר הכותבים; שיוך לאוניברסיטה העברית עם היות הכותבים איש או אשת אקדמיה (הצלבה זו הפיקה את שיעור הכותבים שהם חברי הסגל האקדמי הפנימי הבכיר באוניברסיטה העברית).
8. למחקר, למרות האינקלוסיביות שלו וקידוד הנתונים מכלל המאמרים שפורסמו במשפטים ולא ממדגם בלבד, כמה מגבלות וגבולות. ראשית, המאמרים קודדו בידי עוזרי מחקר, סטודנטים לתואר ראשון במשפטים, על סמך הנחיות שניתנו להם.¹⁹ עם זאת ייתכנו טעויות בקידוד, במיוחד בהיבטים שאינם

18 חלוקה זו אינה מחלקת את פרק הזמן שנבדק לחמישה עשורים מדויקים. חלף זאת, העשור הראשון כולל 11 שנים; העשורים השני, השלישי והרביעי כוללים 10 שנים; ואילו העשור החמישי כולל 9 שנים. חלוקה זו נבחרה על-מנת לשקף את העשורים כפי שהם נתפסים בחשיבה, בשפת הדיבור ובשיח הציבורי, גם אם הדבר פוגע במעט בדיוק הסטטיסטי (מקובל לדבר על "שנות השמונים", "שנות התשעים" וכו'). חיתוך אחר היה עשוי להיות מדויק יותר מספרית, אך לא היה משקף את החלוקה המקובלת לתקופות. מכל מקום, מאחר שהמאמר מבקש לחשוף מגמות כלליות ואינו מתיימר להצביע על ממצאים דקדקניים ברזולוציה גבוהה של שנה מסוימת, החיתוך שבחרנו אינו פוגע במובהקות המגמות. הקידוד נעשה לפי שנת פרסום החוברות ולא לפי מספר הכרך או מועד הגשת המאמר לפרסום (שאינו ידוע). גם הקידוד לפי השנה עשוי להשפיע על הממצאים, אך נראה כי השפעתו שולית לנוכח התמקדות המאמר במגמות הנבחנות לפי עשורים ולא לפי שנים בודדות.

19 לשאלון לקידוד ראו להלן נספח ב.

טכניים אלא כרוכים במידה של שיקול דעת²⁰ – כדוגמת ציון תחומי המשפט והמחקר שהמאמרים מתמקדים בהם והמידה שבה הם מתמקדים במשפט הישראלי. לנוכח מספר המאמרים הגדול שקודד – כאמור, 1,145 מאמרים – גם אם נפלו טעויות בקידוד, לא נראה שיש בהן כדי לפגוע בממצאים בנוגע למגמות לאורך השנים בפרסומים בכתב העת. שנית, בחלק ניכר מהחברות שהופיעו בעשור הראשון לא צוינו מאפייני הכותבים ושיוכם המוסדי, ובמקרים מסוימים היה קושי לברר פרטים אלה בירור מהימן. שלישית, אף כי אנו מעריכים כי בשל הוותק של משפטים ומעמדו המרכזי באקדמיה המשפטית בישראל יש בשינויים בהרגלי הכתיבה בכתב העת כדי להיות אינדקסיה מסוימת לכתובה המשפטית בעברית בכלל, זוהי הנחה בלבד, שאינה נתמכת בנתונים אמפיריים. הוועדה הבין-אוניברסיטאית להערכה ולדירוג של פרסומים משפטיים²¹ דירגה 25 כתבי עת משפטיים עבריים המופיעים בדפוס, ובהם משפטים²² מלבדם מתפרסמים בעברית גם כתבי עת משפטיים אקדמיים מקוונים, כגון משפטים על אתר, פורום עיוני משפט והארת דין. הנתונים שנאספו מתייחסים לכתב העת משפטים בלבד. יתר על כן, עשוי להיות קשר בין המוניטין של כתבי עת משפטיים לבין המתודולוגיות או התחומים של המאמרים המתפרסמים בהם.²³ גם להעדפות של כתב העת באשר לנושאים ולמתודולוגיות, לרבות העדפות שאינן מוצהרות, עשוי להיות משקל בבחירת המאמרים. כך בוודאי במקרים של חוברות נושאיות.²⁴

20 לשיקול דעת בקידוד ולהשפעותיו ראו למשל דפנה הקר "מחקר אמפירי של המשפט: הערות-אזהרה אוהדות על המגמה העשווית" עיוני משפט לד 327, 340–339 (2011); James M. LeBreton & Jenell L. Senter, *Answers to 20 Questions about Interrater Reliability and Interrater Agreement*, 11 ORG. RES. METHODS 815 (2008); JUM NUNNALLY & IRA BERNSTEIN, *PSYCHOMETRIC THEORY* (3rd ed. 1994).

21 ראו הוועדה הבין-אוניברסיטאית להערכה ולדירוג של פרסומים משפטיים דוח הוועדה (1.4.2019), <https://law.biu.ac.il/node/4787> (להלן: דוח הוועדה לדירוג כתבי עת משפטיים).

22 כתבי עת אלה הם: "דין ודברים", "מחקרי משפט", "משפטים", "עיוני משפט", "דיני ישראל", "משפט וממשל", "שנתון המשפט העברי", "המשפט", "הפרקליט", "חוקים", "מעשי משפט", "משפט ועסקים", "משפט, חברה ותרבות", "עבודה, חברה ומשפט", "תרבות דמוקרטית", "הון משפחתי", "מאזני משפט", "מיסים", "משפחה במשפט", "משפט וצבא", "משפט רפואי וביור-אתיקה", "עלי משפט", "קריית המשפט", "רפואה ומשפט" ו"שערי משפט".

23 ראו טייכמן ומיר, לעיל ה"ש 7, בעמ' 685–686.

24 גם החוברות הנושאיות של משפטים, היוצאות לעיתים בעקבות כינוסים שנערכו בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, נמנות בין היתר חוברות בנושאים של "ארבעים שנה למשפט הישראלי" (יט4); "30 שנה להלכת ברגמן" (לא4); "הערכה ביקורתית של הצעת חוק דיני ממונות" (לו(2+3)); "לקחי המשבר הכלכלי העולמי והשלכותיו על המשק הישראלי" (מד2); "אחריות המדינה וחלוקת משאבים" (מג3); "מחקרים אמפיריים ואקספרימנטליים של המשפט" (מד3); "חמש שנים להקמתה של המחלקה הכלכלית בבית-המשפט המחוזי בתל אביב-יפו" (מז3). חוברות נושאיות שאותן יוזמת מערכת כתב העת עשויות לכאורה להטות את הנתונים הנוגעים לתחומים ולמתודולוגיות של המאמרים. עם זאת, הן עשויות להתפרש גם כביטוי אותנטי של מגמות קיימות הנוגעות לתחומים ולשיטות מחקר שבהם יש עניין מיוחד לעורכים, לחוקרים ולקוראים. לפיכך, ובהתחשב במיעוט היחסי של המאמרים שהתפרסמו בחוברות נושאיות מבין כלל המאמרים המתפרסמים במשפטים, בחרנו לא לגרוע נתונים הנוגעים לחוברות נושאיות מתוך כלל הנתונים על המאמרים שהתפרסמו במהלך חמישים שנות משפטים.

רביעית, הנתונים שקודדו נוגעים רק למאמרים שפורסמו. לא היו בידינו נתונים באשר למאמרים שהוגשו לכתב העת אך לא התקבלו לפרסום, אשר חלקם, כך ניתן להניח, פורסמו בבמות אחרות.

חמישית, כפי שנפרט בהמשך,²⁵ שיעור ניכר מהמאמרים שפורסמו בכתב העת, במיוחד בעשורים הראשונים, נכתבו בידי כותבים המשויכים לאוניברסיטה העברית בירושלים – ברובם חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים. ניתן להציע לזה הסברים שונים, אך מכל מקום, משמעות הדבר היא כי ייתכן שהממצאים משקפים את הכתיבה בעברית של כותבים המשויכים לאוניברסיטה העברית יותר מכפי שהם משקפים את הכתיבה בעברית של כלל חוקרי המשפט בישראל.

שישית, המחקר אינו משקף מגמות באשר לכלל הפרסומים של חוקרי משפט ישראלים, ואף לא מגמות באשר לכלל הפרסומים על אודות המשפט הישראלי. הציפייה מחוקרי משפט באקדמיה הישראלית שחלק ניכר ממחקריהם יתפרסמו בבמות לא-ישראליות אינה תמריץ רק לבחירה בנושאי מחקר אוניברסליים²⁶ או בנושאים הנוגעים לשיטות משפט של מדינות אחרות אלא גם לפרסום בבמות לא-ישראליות מחקרים על אודות המשפט הישראלי בנושאים ובמתודולוגיות המעניינים במות אלה.²⁷

ב. הממצאים בנוגע למאמרים

1. סוגות המאמרים

9. כמחצית המאמרים שפורסמו בכתב העת במהלך השנים היו רגילים. הקטגוריה השנייה בשכיחותה היא הערות פסיקה.

לוח 1. סוגות המאמרים

%	N	
49.0	557	מאמרים רגילים
18.9	215	הערות פסיקה
12.2	139	הערות חקיקה
11.8	134	ביקורות או תגובות לספר או למאמר
7.4	84	הרצאה או דברי ברכה
.7	8	אחר (כגון רשימות דעה קצרצרות או מכתבים למערכת)
100.0	1137	סך הכול

10. בעשור האחרון (2010–2018), שיעור המאמרים שסווגו כמאמרים רגילים גבוה מאוד (83.4%) – כמעט כפול מבעשורים הקודמים. ניתן להסביר מגמה זאת חלקית במגמות

25 ראו להלן ס' 38–41.

26 ראו למשל גזל-אייל, לעיל ה"ש 7, בעמ' 676.

27 ראו למשל טייכמן וזמיר, לעיל ה"ש 7, בעמ' 686.

ה"אקדמיזציה" וההתמקצעות (הפרופסיונליזציה) של הכותבים ושל תחומי המאמרים, כפי שנפרט בהמשך.²⁸ עם זאת הסבר זה אינו מספק, שכן בשונה ממגמות בפרמטרים אחרים, שהתפתחו בהדרגה לאורך העשורים, בפרמטר זה חלה קפיצה בעשור האחרון. הסבר אפשרי לקפיצה זו – לפחות הסבר חלקי – הוא תחילת הופעתם ב-2009 של שני כתבי עת משפטיים חדשים, **חוקים ומשפטים על אתר**, היוצאים לאור גם הם בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית, וכמו **משפטים** עורכיהם וחברי המערכת שלהם הם סטודנטים. כתב העת **חוקים**, שהחוברת הראשונה שלו פורסמה בדצמבר 2009, מוקדש בעיקרו לניתוח ולביקורת של הצעות חקיקה ושל חקיקה קיימת – מאמרים שעד אז היו מועמדים מתבקשים לפרסום כהצעות חקיקה במשפטים. מטרתו העיקרית של **משפטים על אתר**, שהחל להופיע באפריל 2009, היא "לשמש במה לכתיבה אקדמית משפטית שתהיה נגישה הן לאקדמאים הן לציבור המשפטנים הרחב, ולאפשר פרסום מהיר של רשימות קצרות ואיכותיות העוסקות בנושאים אקטואליים בעלי חשיבות משפטית".²⁹ ואכן, מתוך 44 מאמרים שפורסמו ב-12 הגיליונות הראשונים של **משפטים על אתר**, רק 16 (כשליש) היו מאמרים רגילים, ואילו 28 (כשני שלישים) היו הערות פסיקה, הערות חקיקה, ביקורות ספרים או מאמרים אחרים שאינם "רגילים". כתב העת מגדיר עצמו: "מהדורה מקוונת ואוטונומית של כתב-העת 'משפטים'",³⁰ ושני כתבי העת מופעלים בידי אותם חברי מערכת (כשלמשפטים על אתר עורכת משל עצמו).³¹

לוח 2. שכיחות סוגות המאמרים לפי שנים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
83.4%	126	47.2%	68	47.9%	103	51.8%	142	33.4%	118	מאמרים רגילים
6.0%	9	19.4%	28	18.6%	40	17.2%	47	25.8%	91	הערת פסיקה
2.0%	3	18.1%	26	10.7%	23	10.9%	30	16.1%	57	הערת חקיקה
6.6%	10	4.9%	7	8.8%	19	8.8%	24	21.0%	74	ביקורת או תגובה לספר או למאמר
2.0%	3	9.0%	13	13.5%	29	9.9%	27	3.4%	12	הרצאה או דברי ברכה
0.0%	0	1.4%	2	0.5%	1	1.5%	4	0.3%	1	אחר

28 ראו להלן ס' 26–31.

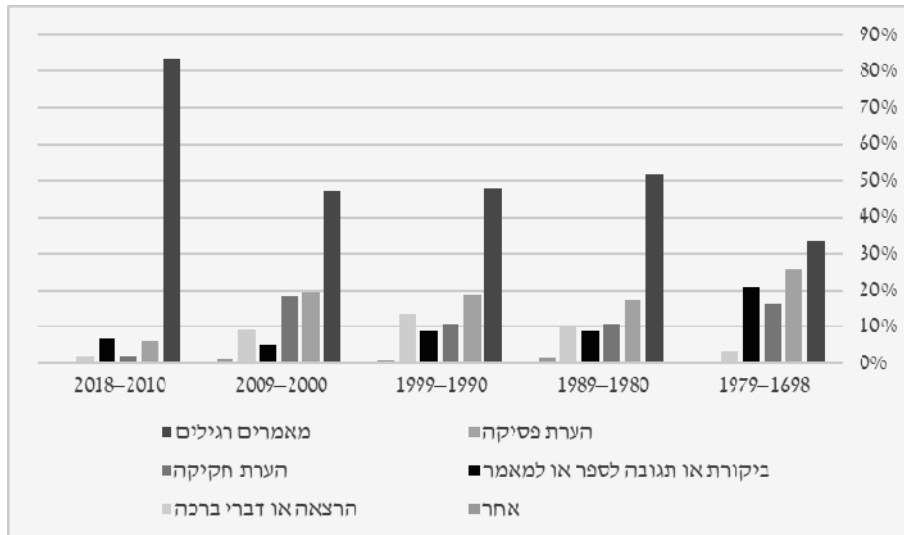
29 ראו "אודות כתב העת 'משפטים על אתר'" **משפטים** <https://bit.ly/35LlzfH> (ביקור אחרון ביום 30.10.2020).

30 שם.

31 הדעת נותנת כי גם מרבית קוראי **משפטים** כיום קוראים את המאמרים המתפרסמים בו באתר האינטרנט של כתב העת, הכולל טקסט מלא של כל המאמרים שהתפרסמו בו מאז הקמתו, או באמצעות מאגר נבו. מבחינה זו, משמעות העובדה שגיליונות **משפטים על אתר** אינם מודפסים נראית זניחה.

הממצאים מוצגים גם בתרשים הזה :

תרשים 1. התפלגות המאמרים לפי סוגה, בחלוקה לעשורים

2. המתודולוגיה של המאמרים

11. שיעור גבוה מאוד של מאמרים (1,130 מאמרים – שהם 98.7% מכלל המאמרים שקודדו) קודדו כמאמרים לא-אמפיריים. רק 15 מאמרים (1.3%) סווגו כמאמרים אמפיריים.³² עם זאת שיעור המאמרים האמפיריים עלה במידת-מה בשנים האחרונות.³³ העלייה המסוימת בכתיבה האמפירית על המשפט ניתנת להסבר, בין היתר בהשפעה האמריקנית על חקר המשפט,³⁴ בשיקולים מדעיים מהותיים (כגון הרצון, המושפע מהריאליזם המשפטי, להשיג ידע על אודות המשפט בפעולה), באינטרסים של החוקרות והחוקרים (לרבות האפשרות לפרסם מאמרים המבוססים על ממצאים של מחקר אמפירי אחד הן בישראל והן מחוצה לה) ובשיקולים מוסדיים (ובהם עידוד החוקרים להתמודד על מענקי מחקר הניתנים למחקרים אמפיריים, שמתוכם מקבל המוסד תקורה, ומוסדות ציבוריים להשכלה גבוהה אף ממומנים על פיהם).³⁵

32 השוו בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 360-361.

33 השוו טייכמן וזמיר, לעיל ה"ש 7, בעמ' 685.

34 לעליית המחקר האמפירי של המשפט בארצות הברית ראו למשל Tracey E. George, *An Empirical Study of Empirical Legal Scholarship: The Top Law Schools*, 81 IND. L.J. 141 (2006); Shari Seidman Diamond & Pam Mueller, *Empirical Legal Scholarship in Law Reviews*, 6 ANN. REV. L. SOC. & SCI. 581 (2010); Daniel R. Cahoy, *Considerations in the Rise of Empirical Legal Scholarship*, 47 AM. BUS. L.J. v (2010).

35 ראו בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 374-386.

הנהרה אפשרית לשיעור הנמוך מתוך כלל המאמרים של מאמרים אמפיריים – כולל 15 השנים האחרונות, שבהן חלה קפיצת מדרגה בשימוש במתודולוגיות אמפיריות במחקרים משפטיים³⁶ – היא בכך שחלק הארי של המחקרים האמפיריים על המשפט פורסם בחוץ לארץ: במחקר אמפירי שנעשה לפני שנים אחדות על מחקר אמפירי של המשפט בישראל נמצא כי מתוך סך של 85 מחקרים אמפיריים שפרסמו חוקרי משפט חברי סגל הפנים של הפקולטות ושל בתי הספר למשפטים בישראל בין השנים 2000 ל-2010, 70 מחקרים (82%) פורסמו באנגלית.³⁷

3. אורך המאמרים ומספר המילים בכותרותיהם

12. אורך המאמרים שפורסמו בכתב העת נע בין עמוד אחד³⁸ ל-149 עמודים.³⁹ אורך ממוצע של מאמר הוא 28.1 עמודים, עם סטיית תקן של 22.78. מאמר שפורסם בכמה חלקים (כך נעשה לעיתים במאמרים ארוכים במיוחד) סווג כמאמר אחד. המאמרים חולקו לפי אורכם לארבע קבוצות: מאמרים קצרים (עד עשרה עמודים), מאמרים בינוניים (11–22 עמודים), מאמרים רגילים (23–40 עמודים) ומאמרים ארוכים (41 עמודים ומעלה). חלוקה זו שימשה לצורך בדיקת קשרים בין אורך המאמר לבין פרמטרים נוספים. הפירוט להלן בלוח:

36 ראו טייכמן וזמיר, לעיל ה"ש 7, בעמ' 672.

37 ראו בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 368.

38 ראו יעקב פוטשבוצקי "לשם מה נחוץ הפרסום ברשומות או עתירה לביטול הבחירות" **משפטים** יט 529 (1989). למאמרים שאורכם שני עמודים ראו יצחק קיסטר "ד"ר יעקב בוק (עורך): המשפט העברי במדינת ישראל" **משפטים** א 664 (1969); אורי ידן "Economic Activity in Israel" **משפטים** ב 201 (1970); יואל זוסמן "צבי עלי בקר ודוד בקר: ניסוח ופרשנות" **משפטים** ב 450 (1970); יעקב בוק "זאב פלק (עורך): דיני ישראל – שנתון למשפט עברי ולדיני משפחה בישראל" **משפטים** ב 452 (1970); גואלטירו פרוקצ'יה "ד"ר יוסף גרוס: דיני חברות בישראל, החוק והפסיקה" **משפטים** ד 216 (1972); יצחק קיסטר "יעקב בוק: משפט והלכה, מבחר תשובות" **משפטים** ד 514 (1972); קלוד קליין "פרופ' יורם דינשטיין: המשפט הבינלאומי והמדינה – כרך שני (סמכויות המדינה כלפי פנים)" **משפטים** ה 222 (1973); שמואל שילה "על הזכויות 'האבסולוטיות' בהצעת חוק יסוד: זכויות האדם והאזרח" **משפטים** ז 539 (1976); יצחק קיסטר "אבנר שאקי: מיהו יהודי בדיני ישראל" **משפטים** ט 160 (1979); קלוד קליין "ויסמן: הגבלת נוכרים ברכישת מקרקעין – מחקר השוואתי" **משפטים** ט 548 (1979); יהושע ויסמן "מיהו גר טדסקי?" **משפטים** יא 383 (1981); שמואל דורנר "דין שינוי הלכה של בית המשפט העליון" **משפטים** יז 420 (1987); יובל קרניאל "שיקול דעת מוחלט?" **משפטים** יט 227 (1989); נחמן אמיתי "לעניין ההגנה על הפרטיות בפרסומי בית-המשפט" **משפטים** יט 527 (1989); יחזקאל פלומין "ארבעים שנה לדיני המסים (תגובה להרצאתו של פרופסור ירון)" **משפטים** יט 785 (1990).

39 ראו יצחק אנגלרד "מעמדו של הדין הדתי במשפט הישראלי" **משפטים** ב 268 (1970); יצחק אנגלרד "מעמדו של הדין הדתי במשפט הישראלי (חלק ב)" **משפטים** ב 510 (1971); יצחק אנגלרד "מעמדו של הדין הדתי במשפט הישראלי (המשך)" **משפטים** ד 31 (1972). המאמר הארוך ביותר שפורסם בכתב העת כיחידה אחת מתפרס על 132 עמודים. ראו שחר ליפשיץ "על נכסי עבר, על נכסי עתיד ועל הפילוסופיה של חזקת השיתוף" **משפטים** לד 627 (2003).

לוח 3. שכיחות אורך המאמרים

%	N	
27.5	315	קצרים
23.2	265	בינוניים
25.0	286	רגילים
24.3	278	ארוכים
100.0	1144	סך הכול

הלוח הבא מציג את סכום אורכי המאמרים בחלוקה לעשורים. נתון זה משקף את מספר העמודים בכל כרך ומראה כי מספר העמודים בכל כרך גדל לאורך השנים.

לוח 4. אורכי הכרכים לפי עשורים

מספר עמודים	1979–1968	1989–1980	1999–1990	2009–2000	2018–2010
	5302	5682	6604	6761	7839

הנהרה אפשרית לגידול במספר העמודים בכרכים היא הגידול באורך המאמרים, ללא קיטון מקביל במספר המאמרים שפורסמו.⁴⁰

13. ואכן, מתברר שלא זו בלבד שהגידול במספר העמודים בכרך לא התבטא בגידול מקביל במספר המאמרים שהתפרסמו, אלא אף ניכר קיטון מובהק במספר המאמרים. פירוט מספר המאמרים שפורסמו בכל עשור מופיע בלוח הבא:

40 היבט אחר, שקשה להצביע על הזיקה בינו לבין הגידול במספר העמודים בכרכי משפטים, נוגע לגידול במספר חוקרי המשפט בישראל. כך, בעת שכתב העת משפטים החל להופיע, היו בישראל שתי פקולטות למשפטים בלבד – מלבד זו שבאוניברסיטה העברית בירושלים, רק הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב (שנוסדה ב-1965). עד תחילת שנות התשעים הצטרפה אליהן רק הפקולטה למשפטים באוניברסיטת בר-אילן (שנוסדה ב-1969). למן תחילת שנות התשעים הוקמו עוד פקולטות ובתי ספר למשפטים רבים (כיום, בסך הכול, קיימים בישראל 13 פקולטות ובתי ספר למשפטים באוניברסיטאות ובמכללות פרטיות וציבוריות). כך למשל, בית הספר למשפטים במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט הוקם בשנת 1994; בית הספר למשפטים ע"ש חיים שטריקס במסלול האקדמי במכללה למינהל נוסד בשנת 1990; בית ספר הארי רדזינר למשפטים במרכז הבינתחומי הרצליה נוסד בשנת 1994; בית הספר למשפטים במרכז האקדמי למשפט ולעסקים נוסד בשנת 1995; הפקולטה למשפטים בקריה האקדמית אונו הוקמה בשנת 1995. בדיקה שנערכה ביולי 2020 באתרי הפקולטות ובתי הספר למשפטים בישראל העלתה כי מספר חברי סגל הפנים במשפטים באוניברסיטאות ובמכללות הוא 324 (מאחר שחלק מבתי הספר למשפטים אינם מבחינים באתרי האינטרנט שלהם בין חברי סגל פנימי למרצים מן החוץ, המספר של כלל חברי הסגל מבוסס גם על בירורים שערכנו עם חלק מהמוסדות). ואולם, בד בבד עם הגידול במספר המוסדות וחברי הסגל במשפטים, רבים מהמוסדות, ולא האוניברסיטאות בלבד, מצפים מחברי הסגל לפרסם חלק ניכר ממחקריהם בכמות בין-לאומיות ובאנגלית. מכל מקום, משפטים, בעת שהופיע לראשונה, היה כתב העת המשפטי האקדמי היחיד שהתפרסם בעברית, אך כיום מתפרסמים כתבי עת רבים מאוד. לפירוט ראו לעיל ה"ש 22 והטקסט הנלווה אליה.

לוח 5. שכיחות מספר המאמרים לפי שנים

%	N	
30.9	353	1979–1968
24.3	278	1989–1980
18.8	215	1999–1990
12.7	145	2009–2000
13.4	153	2018–2010
100.0	1144	סך הכול

מספר המאמרים הולך וקטן אפוא לאורך העשורים: מ-353 מאמרים שפורסמו בעשור הראשון ל-153 מאמרים שפורסמו בעשור האחרון. כך הן בבדיקה לפי מספרם הרציף של העמודים במאמר והן על סמך החלוקה לארבעה רבעים שתיארנו לעיל.

14. האורך הממוצע של מאמר בכל שנתון גדל מ-15 עמודים בממוצע בשנות השבעים (העשור הראשון) ל-51.2 עמודים בממוצע בעשור האחרון.

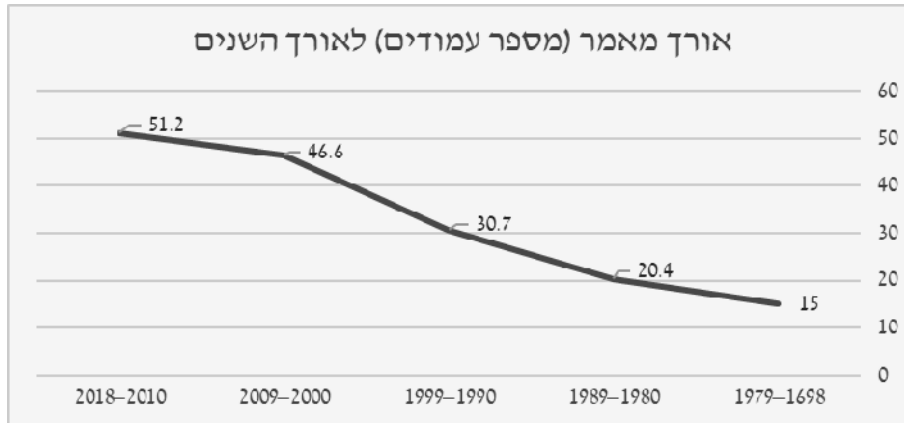
ההבדלים נמצאו מובהקים לפי מבחן אנובה (one way Anova) ($F(4,1143)=155.97, p<0.001$). מבחן פוסט הוק מסוג SCHEFFE העלה כי אין הבדל מובהק בין שני העשורים הראשונים (שנות השבעים ושנות השמונים). בעשור השלישי (שנות התשעים) חלה קפיצה ניכרת, של כ-30 עמודים בממוצע למאמר. גידול מובהק נוסף חל בין עשור זה לשני העשורים הבאים.

לוח 6. מספר עמודים ממוצע למאמר לפי שנים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		מספר
ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
51.2	18.81	46.6	25.96	30.7	21.41	20.4	15.07	14.23	15.0	

נתונים אלה מומחשים גם בתרשים הבא :

תרשים 2. מספר עמודים ממוצע למאמר לפי שנים

לוח 7. שכיחות אורכי מאמרים (קצרים, בינוניים, רגילים, ארוכים) לפי שנים

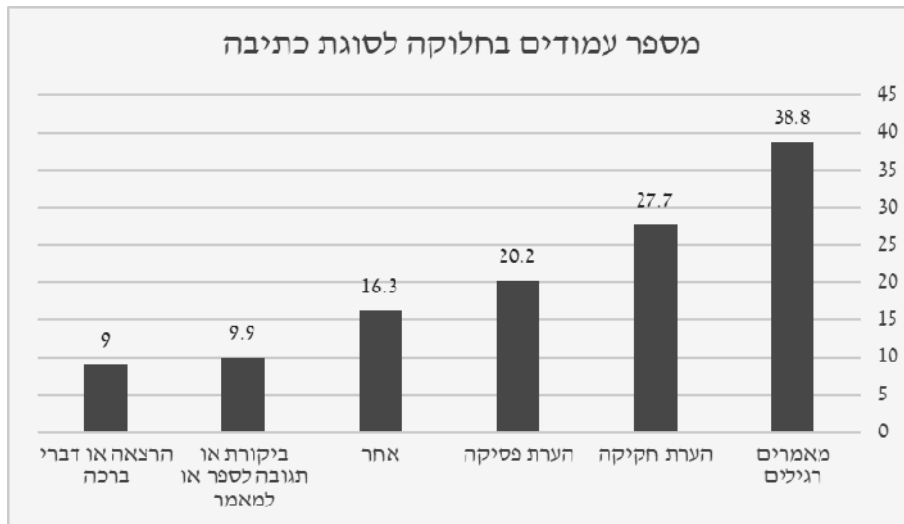
2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
2.0%	3	8.3%	12	19.1%	41	30.2%	84	49.6%	175	קצרים
2.6%	4	9.7%	14	21.9%	47	34.2%	95	29.7%	105	בינוניים
22.9%	35	29.7%	43	34.0%	73	27.7%	77	16.4%	58	רגילים
72.5%	111	52.4%	76	25.1%	54	7.9%	22	4.2%	15	ארוכים

הבדיקה הסטטיסטית שנועדה לבדוק אם בעשורים שונים יש התפלגות שונה של מאמרים באורכים מקטגוריות שונות נעשתה באמצעות מבחן חי בריבוע. המבחן העלה כי קיימים בין העשורים הבדלים מובהקים ($\chi^2(12)=487.604, p<0.001$). בעשור הראשון כמחצית מהמאמרים שפורסמו בכתב העת היו באורך של עשרה עמודים או פחות, ואילו בעשור החמישי רק 2% מהמאמרים הם באורך כזה. גם מאמרים באורך בינוני, של בין 11 ל-22 עמודים, שהיו כ-30% מהמאמרים שפורסמו במשפטים בעשור הראשון ובעשור השני, הם רק כ-2% מהמאמרים שהתפרסמו בכתב העת בעשור החמישי. הממצאים באשר למאמרים ארוכים (41 עמודים ומעלה) הפוכים. מאמרים כאלה היו נדירים בשני העשורים הראשונים (4.2% מכלל המאמרים שפורסמו בעשור הראשון ו-7.9% מהמאמרים שפורסמו בעשור השני). שכיחותם עלתה לכרבע מהמאמרים שפורסמו בעשור השלישי, לכמחצית מהמאמרים שפורסמו בעשור הרביעי ול-72.5% מהמאמרים (!) שפורסמו בעשור החמישי.

15. ניתן להנהיר מגמה זו בעליית שיעור המאמרים הרגילים, שכן מאמרים אלה ארוכים מאלה המשתייכים לסוגות אחרות, כגון הערות פסיקה, הערות חקיקה או רשימות ביקורת

על ספרים. הבדיקה נעשתה באמצעות מבחן one way Anova, אשר השווה את מספר העמודים בכל אחת מסוגות המאמרים השונים, כפי שמפורט בתרשים הבא:

תרשים 3. ממוצעים של מספר עמודים במאמר לפי סוגת המאמר

אכן, נמצאו הבדלים מובהקים במספר העמודים בין מאמרים מסוגות שונות המאמרים מהסוגות האחרות קצרים יותר. $(F(5;136)=79.28, p<0.001)$. המאמרים הארוכים ביותר הם, כצפוי, מאמרים רגילים, ואילו

ואולם הסבר זה, גם אם הוא עשוי להנהיר חלקית את מגמת התארכות המאמרים,⁴¹ אינו מספק לה הנהרה מלאה בשל הפריסה ההדרגתית של מגמת הגידול באורך המאמרים, בשונה מהקפיצה, בעשור האחרון בלבד, שחלה בשיעור המאמרים הרגילים.

גם במגמת ההתמקצעות של כותבי המאמרים, המתבטאת בעליית שיעור הכותבים שהם אנשי אקדמיה מקצועיים,⁴² אין הסבר מספק לגידול באורך המאמרים לא רק משום שקשה להצביע על זיקה עניינית בין שני הפרמטרים, אלא גם, ואף בראש ובראשונה, משום שאין התאמה ממשית בין היקפי המגמות. למשל: בעשור השני היו 7.9% מהמאמרים ארוכים ו-27.7% רגילים (שתי קבוצות הארוכים יחד 35.6%), ו-61.7% מהכותבים בעשור זה היו חברי סגל אקדמי בפקולטות ובבתי ספר למשפטים; בעשור השלישי היו 25.1% מהמאמרים ארוכים ו-34% רגילים (שתי קבוצות הארוכים יחד 59.1%), ו-71.2% מהכותבים בעשור זה היו אנשי אקדמיה מקצועיים.

41 כך, לדוגמה, בהנחיות לכותבים של משפטים על אחר (כפי שמפורט לעיל בס' 10, מרבית המאמרים המתפרסמים בו אינם מאמרים רגילים אלא הערות פסיקה, הערות חקיקה, ביקורות ספרים וכיו"ב), מצוין כי: "אורך המאמר לא יעלה על 10,000 מילים, לרבות הערות השוליים". ראו "הגשת מאמרים לשיפוט לכתב העת 'משפטים על אחר'" משפטים <https://tinyurl.com/y49z2p2c>.

42 ראו להלן ס' 26–31.

הסבר אפשרי נוסף לגידול באורך המאמרים הוא בעלייה שחלה בשיעור המאמרים שנכתבו בידי שני כותבים או יותר.⁴³ ואולם, ראשית, הסבר זה גם הוא בעל אופי חלקי בלבד, שכן בכתיבת מאמרים בידי שני כותבים או יותר חלה קפיצה בעשור הרביעי, וקפיצה נוספת בעשור החמישי, והיא לא הייתה הדרגתית כמו הגידול במספר העמודים. ושנית, קשה למצוא קשר ענייני בין מספר הכותבים לאורך המאמר, במובן של צורך מחקרי בכך שמאמר שנכתב בידי כמה כותבים יהיה ארוך ממאמר שנכתב בידי כותב אחד או כותבת אחת.⁴⁴

הסבר לכאורי אחר מבוסס על השינויים הטכנולוגיים המהפכניים שהביאה עימה המהפכה הדיגיטלית, ובהם הקלות הטכנית של הכתיבה בתוכנות לעיבוד תמלילים ועימה האפשרות הקלה לאתר במאגרי מידע וברשת ספרות ופסיקה, לאזכרן ולצטט מתוכן. אך דומה כי הסבר זה אינו מספק, בהתחשב במגמה המובהקת של התארכות המאמרים בשלושת העשורים האחרונים, שבמהלכם לא חלו שינויים דרמטיים ביכולות לעבד תמלילים ולאחזר חקיקה, פסיקה וספרות משפטית.⁴⁵

נראה לנו אפוא שהסבר, למצער הסבר עיקרי, למגמה המובהקת של עלייה באורך המאמרים⁴⁶ לאורך חמישים שנות משפטים, הוא הסבר של אופנה. אורך המאמרים האקדמיים המקובל שחוקרי המשפט האקדמיים מכוונים אליו את כתיבתם ואולי אף מניחים כי יסייע בקבלת המאמר לפרסום, גדל. כיום מצוין בהנחיות משפטים למחברים כי "אורך המאמר לא יעלה על 20,000 מילים, לרבות הערות השוליים" – שהם כ־50 עמודים מודפסים של כתב העת. בפועל, חלק מהמאמרים כפי שהם מתפרסמים (לאחר תוספות ותיקונים המתבקשים במסגרת הליך השיפוט האקדמי) ארוכים אף יותר.⁴⁷

43 ראו להלן ס' 32.

44 ראו להלן ס' 46–47.

45 להפרכת הסבר דומה לשינויים באורכם של פסקי הדין של בית המשפט העליון, השוו יורם שחר "מרחב הסמך של בית המשפט העליון, 2004–1950" הפרקליט נ 29, 36 (2008) ("אני מבקש לגעת [...] בהנחה עובדתית העולה תכופות [...]). לפי הנחה זו מוסברים שינויים בנוהגי הכתיבה של בית המשפט העליון בשינויים טכנולוגיים. התארכות פסקי הדין מנומקת בקלות היחסית של עיבוד תמלילים וריבוי אסמכתאות מוסבר בקלות אחזורן. אני מאמין כי הנחות אלה מופרכות. בכל היבט רלוונטי לנוהגי כתיבתם של פסקי דין בישראל התחוללה מהפכת המחשוב לפני כשני עשורים, ומאז חלים שיפורים רציפים קטנים ביכולות העיבוד והאחזור, בנגישותם לצוות הכתיבה (שופטים, עוזרים משפטיים ומתמחים) ובכישוריהם של חברי צוות זה. המגמות המתוארות [...] אינן מתנהגות לפי קצבה של מהפכת המחשוב. עיבוד התמלילים אינו קשה יותר בשנת 2004 מאשר בשנת 2001, ופסקי הדין מתקצרים. איתורן של אסמכתאות אינו קשה יותר בשנת 1998 מאשר בשנת 1995, ובכל זאת נכנסות פחות מהן לעמוד פסיקה טיפוסית. לכן אני מאמין כי אין לשינויים הטכנולוגיים השפעה חשובה על נוהגי הכתיבה, ההנמקה ואזכור האסמכתאות של בית המשפט העליון".

46 מגמה דומה, אך עקיבה פחות, חלה באורך פסקי הדין של בית המשפט העליון (ראו שם, בעמ' 55).

47 למאמרים שאורכם 60 עמודים או יותר שהתפרסמו במשפטים מ-2017 עד תום תקופת הבדיקה ראו הדר דנציג-רוזנברג "הצדקות להפללת שותפים עקיפים: לקראת דוקטרינה מבוססת-רציונלים" משפטים מו 5 (2017); ברק מדינה והגר שגב "התנגשות בין זכויות: אפיון מחדש של איוון אנכי ואופקיי" משפטים מו 535 (2017); אריאל בנדור וטל סלע "שיקול דעת שיפוטי: העידן השלישי" משפטים מו 605 (2017); יחזקאל מרגלית "הורות משפטית מן הדין ומן הצדק – גבולותיו הנורמטיביים הראויים של צו

השוואה מאלפת היא לאורך המאמרים המתפרסמים בכתבי עת משפטיים אמריקניים בעריכת סטודנטים (Student-Edited Law Reviews), שבדרך כלל אין בהם שיפוט עמיתים, לעומת אורך המאמרים המתפרסמים בכתבי עת משפטיים בשיפוט עמיתים. בכתבי עת מהסוג הראשון פרסום מאמרים ארוכים ביותר נפוץ ומקובל,⁴⁸ ויש כתבי עת שאף מציינים כי הם מעדיפים מאמרים שבהם מספר מילים מינימלי, שאינו קטן כלל,⁴⁹ ואילו רבים מכתבי העת מהסוג השני מטילים מגבלות מהותיות של אורך המאמרים שהם מוכנים לפרסם, שאכן קצרים במידה ניכרת מהמאמרים המתפרסמים בכתבי עת בעריכת סטודנטים.⁵⁰ אין מוכרת לנו טענה כי מבחינת הנושאים, מבחינת החדשנות המחקרית או מבחינת מהותית אחרת כלשהי,⁵¹ בשונה ממידת ההרחבה של הטקסט ושל הערות השוליים, יש שוני מובהק בין

ההורות הפסיקתי "משפטים" מז 113 (2018); עמיר ליכט "בגנות ההגינות: מקומה הנעדר של הגינות בחובת האמון בדין הישראלי" משפטים מז 675 (2018); אסף חמדני ושרון חנס "הגינות מלאה! עיון נוסף בביקורת השיפוטית על עסקאות בניגוד עניינים" משפטים מז 761 (2018).

48 ראו למשל Lawrence M. Friedman, *Law Reviews and Legal Scholarship: Some Comments*, 75 DENV. U.L. REV. 661, 663 (1998); Richard A. Wise et al., *Do Law Reviews Need Reform? A Survey of Law Professors, Student Editors, Attorneys, and Judges*, 59 LOY. L. REV. 1, 10–11 (2013). אומנם בעשור האחרון גם כתבי עת מסוימים בעריכת סטודנטים החלו לקבוע הנחיות בדבר מספר המילים במאמר. ראו למשל Jason P. Nance & Dylan J. Steinberg, *The Law Review Article Selection Process: Results from a National Study*, 71 ALB. L. REV. 565, 597–598 (2008); Ronen Perry, *The Relative Value of American Law Reviews: Refinement and Implementation*, 39 CONN. L. REV. 1, 17 (2006). אך מדיניות זו התקבלה רק במיעוט כתבי העת המשפטיים המוצאים לאור באוניברסיטאות העילית בארצות הברית, וגם בהצהרה של כתבי עת אלה מצוין כי: "The vast majority of law review articles can effectively convey their arguments within the range of 40–70 law review pages, and any impression that law reviews only publish or strongly prefer lengthier articles should be dispelled". ראו Joint Statement regarding Articles Length, <https://tinyurl.com/y2y4vy7q>. גם היקף המקסימום, המנוסח כהעדפה (preference) ולא ככלל מוחלט, מאפשר את פרסום של מאמרים בהיקף שבכמעט כל תחום אקדמי אחר היה לא ייאמן, של כ-70 עמודי דפוס.

49 ראו למשל *Submissions Instructions*, COLUM. L. REV., <https://tinyurl.com/y5ug9xft> (last visited Oct. 30, 2020): "The Articles and Essays Committees has a strong preference for accepting pieces between 20,000 and 37,000 words (including footnotes)".

50 ראו למשל *Submission Guidelines*, INT'L J. CONST. L., <https://tinyurl.com/y2upgy6o> (last visited Oct. 30, 2020): "The desired article length is 10,000 to 14,000 words"; *Submissions*, MOD. L. REV., <https://tinyurl.com/yxuba7gu> (last visited Oct. 30, 2020): "Articles should not normally exceed 12,000 words (excluding footnotes)"; *Authors Guidelines*, LAW & SOC. REV., <https://tinyurl.com/y29uhjk7> (last visited Oct. 30, 2020): "The Law & Society Review will consider submissions between 8,000 and 14,000 words in length, inclusive of tables, figures, references, notes, abstract and title". היקפים אלה ארוכים בכשליש מהיקפו של נוסח עברי של אותו מאמר (עברית כתובה היא שפה "קצרה" מאנגלית בכשליש), כלומר במונחים עבריים, היקף מרבי של 8,000 עד כ-9,500 מילים – פחות ממחצית מכסת המילים המרבית שעליה מצהיר משפטים.

51 היה אפשר לסבור כי מאמרים אמפיריים עשויים להיות קצרים ממאמרים אחרים, אך לא מצאנו לכך בסיס. כך, חלק ניכר מ-1,869 המאמרים שבכותרתם נכללת המילה "empirical" הכלולים במאגר

מאמרים המתפרסמים בכתיב עת בעריכת סטודנטים למאמרים המתפרסמים בכתיב עת בשיפוט עמיתים.⁵²

משפטים, כמו מרבית כתבי העת המשפטיים האחרים המתפרסמים בישראל, משלב שיפוט עמיתים עם מערכת סטודנטים (**משפטים** מתייחד משאר כתבי העת בכך שגם העורכים הראשיים שלו הם סטודנטים). על רקע זה היה אפשר לשער כי אף שכל המאמרים המתפרסמים בכתב עת עוברים שיפוט עמיתים, אורך המאמרים המתפרסמים במשפטים קשור לציפיתם של הסטודנטים חברי המערכת להרחבה בסקירת הדין והספרות ובהערות השוליים בדומה לכתבי העת האמריקניים בעריכת סטודנטים. ואולם, התהליך העקיב של התארכות המאמרים מתקשה להתיישב עם השערה זו. יש בוודאי יתרונות וחסרונות לסגנונות שונים של כתיבה. בהשערתנו כי היקף המאמרים המתפרסמים במשפטים והתרחבותו המובהקת נובעים בעיקרם מאופנה אקדמית אין הבעת עמדה נורמטיבית באשר להיקף המאמרים ה"ראוי".

16. בדקנו את מספר המילים בכותרות המאמרים. אורך כותרות המאמרים נע בין מילה אחת⁵³ ל-36 מילים.⁵⁴ האורך הממוצע של שמות המאמרים הוא 8.2 מילים, עם סטיית תקן של 4.5.

לכאורה היבט זה הוא סתמי. שינויים החלים בו בוודאי אינם משקפים תכנים מחקריים או שיקולים אקדמיים מהותיים כלשהם, והם עניין של אופנה בלבד. אך דווקא בשל כך ראינו טעם בבדיקתו של פרמטר זה, שכן מגמות בו עשויות להיות אינדיקציה לכך שגם שינויים בפרמטרים אחרים, שאותם ניתן לייחס להתפתחויות מהותיות במחקר, במשפט או בחברה, אינם נובעים בהכרח רק מהתפתחויות כאלה. ייתכן שגם אותם ניתן לייחס, לפחות חלקית, לשינויים של אופנה.

17. במהלך שנות המחקר חל קיטון במספר המילים בכותרות המאמרים בעשורים השני, השלישי והרביעי, אך מספרן שב וגדל בעשור החמישי:

המאמרים המשפטיים, Lexis Nexis Academic (חיפוש מיום 6.9.2019), שכמעט כל כתבי העת הכלולים בו הם בעריכת סטודנטים (מהחיפוש השמטנו מאמרים שהתפרסמו ב-JOURNAL OF EMPIRICAL STUDIES, כתב העת המוביל במשפט אמפירי, שהוא בשיפוט עמיתים) הם ארוכים מאוד – 20,000 מילים ויותר. לעומת זאת, אורכם של כמעט כל 328 המאמרים שפורסמו ב-JOURNAL OF EMPIRICAL LEGAL STUDIES (כפי שנצפה בחיפוש מיום 6.9.2019) אינו עולה על 11,000 מילים. אומנם אין בידינו נתונים מדויקים ומפולחים, אך הרושם מתוצאות החיפוש הוא ברור.

52 יש גם כתבי עת בשיפוט עמיתים שהיקף המאמרים המתפרסמים בהם דומה למדוי להיקף המאמרים המתפרסמים בכתבי עת אמריקניים בעריכת סטודנטים. כאלה הם, למשל, מרבית כתבי העת המשפטיים הקנדיים. ראו לדוגמה Article Submission Guidelines, UNIV. TORONTO L.J., <https://tinyurl.com/y5hnq4p4> (last visited Oct. 30, 2020): "Our preferred length for articles is approximately 15,000–20,000 words including notes".

53 ראו יורם מרגליות ושרון רבין-מרגליות "טיפים" משפטים לח 107 (2008).

54 ראו רות גביון "על פירושו הנכון של סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט-1968, ועל התערבותו של בית-המשפט הגבוה לצדק (בג"ץ 128/74 גונן נ' ועדת החקירה מלחמת יום הכיפורים ואח'; בג"ץ 469/74 גונן נ' ועדת החקירה מלחמת יום הכיפורים ואח') "משפטים ו 548 (1976).

לוח 8. מספר מילים ממוצע בכותרת המאמר לפי עשורים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		מס' מילים בכותרת
ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	ממוצע	ס.ת.	
9.4	4.67	8.7	4.15	7.0	3.58	7.0	3.94	9.3	5.11	

מגמות אלה נמצאו מובהקות במבחן one-way Anova (F(4,1143)=17.77, p<0.001). במבחן לאיתור מקור השונות נמצא כי מספר המילים בכותרות המאמרים בעשור השני ובעשור השלישי שונה במובהק ממספר המילים בכותרות המאמרים בעשורים האחרים. הנתונים מוצגים גם בתרשים הבא:

תרשים 4. מספר מילים ממוצע בכותרת המאמר לפי שנים

4. תחומי המאמרים: נושאי הכתיבה ופרספקטיבות וזרמים

18. בדקנו הן את נושאי המאמרים, מבחינת התחומים המשפטיים שנדונו בהם, והן את הפרספקטיבות והזרמים המחקריים שבמסגרתם נכתבו. בלוח הבא מפורטת השכיחות של תחומי המשפט שנדונו במאמרים שפורסמו בכתב העת במהלך חמישים שנות משפטים. מאחר שחלק מהמאמרים עוסקים ביותר מתחום אחד, האחוזים מסתכמים ביותר מ-100%. בלוח מסומנים באפור עשרת התחומים השכיחים ביותר.

לוח 9. שכיחות נושאי המאמרים : תחומי משפט

%	N	
15.6%	176	דיני עונשין
15.0%	170	משפט חוקתי
11.7%	132	דיני חוזים
9.3%	105	דיני נזיקין
9.2%	104	אחר
8.9%	101	דיני קניין
7.3%	82	משפט מנהלי
7.2%	81	דיני תאגידים
6.7%	76	דיני משפחה וירושה
6.1%	69	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)
5.3%	60	משפט עברי
4.6%	52	דיני מיסים
4.2%	47	דיני ראיות
3.4%	39	דיני עבודה
3.3%	37	דיון אזרחי
2.6%	29	דיון פלילי
2.0%	23	משפט בין-לאומי פומבי
1.9%	22	דיני אכיפת חיובים
1.8%	20	משפט אזרחי אחר
1.0%	11	דיני הגבלים עסקיים
0.8%	9	משפט בין-לאומי פרטי
0.7%	8	דיני קניין רוחני
0.6%	7	דיני תעבורה
0.6%	7	אתיקה מקצועית
0.4%	4	משפט דתי אחר
0.2%	2	דיני איכות הסביבה

בלוח הבא מפורטים פרספקטיבות וזרמים שבמסגרתם נכתבו חלק מהמאמרים שפורסמו בכתב העת.

לוח 10. שכיחות פרספקטיבות וזרמים

%	N	
5.9%	67	משפט השוואתי
4.3%	49	משפט וכלכלה
1.8%	20	משפט והיסטוריה
.9%	10	משפט ומגדר

כפי שהיה אפשר לשער, מספר המאמרים שפורסמו בתחומי המשפט הבסיסיים – דיני עונשין, משפט חוקתי, דיני חוזים, דיני נזיקין ודיני קניין – הוא הגדול ביותר, ורק חלק מצומצם מתוך המאמרים נכתבו במסגרת פרספקטיבות וזרמים ייחודיים.⁵⁵

19. שאלה מעניינת יותר נוגעת לאחד מהנושאים המרכזיים שביקשנו לבדוק במחקר: אם ניתן לאתר מגמות לאורך השנים בתחומי המאמרים שפורסמו בכתב העת, וכך בכתיבה בפרספקטיבות ובזרמים ייחודיים (כדוגמת משפט וכלכלה ומשפט ומגדר). במאמרו של משה לנדוי, שופט בית המשפט העליון ולימים נשיאו, "הלכה ושקול דעת בעשיית משפט"⁵⁶ – שפורסם בכרך א של משפטים ואשר אוזכר בלא פחות מ-87 מאמרים וספרים הכלולים באתר נבו – כתב לנדוי:

אין בעולמנו המשפטי חדש תחת השמש ובקנאה אנו מביטים על עמיתינו, אנשי מדעי הטבע, המרחיבים את תחום חדירתם אל הבלתי-נודע. גם אצלם מתחלפות תקופות של ודאות ויציבות – מדומות על-פירוב – עם אחרות, כאשר מתמוטטים מושכלות ראשונים. אבל שם מביאה כל מהפכה כזאת להרחבה חדשה של תחום הדעת; ואילו אנחנו, עלינו נגזר ללכת סחור-סחור בתוך עולמנו שתחומיו חתומים מאז ומתמיד. כך אנו סובבים בין סטטוס אל חוזה וחזרה אל סטטוס, בין אחריות מוחלטת ואחריות על פי אשם, וכן בין הלכה ושקול דעת. אין אני מאמין שאנשי המשפט של זמננו עולים בכושר חשיבתם המשפטית על הקדמונים. [...] דומה שכל מה שניתן לדורנו כמו לכל הדורות לעשות הוא לסדר מחדש את קוביות הבנין המעטות שלנו – מושגי היסוד המשפטיים הידועים למחשבה המשפטית היטב מאז ומתמיד, ולהתאים את המבנה שלו להתפתחות החברתית והכלכלית המתקיימת מחוץ לשטח המשפט. ואם ישנה התפתחות כלשהי בתהליך זה, הרי היא לכל היותר בחזרה על אותן תופעות בצורה יותר משוכללת או אולי יותר מסובכת, כסבוכיהם של חיי החברה והכלכלה.⁵⁷

55 ממצא זה מתקשר לממצא שלפיו רק 1.3% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב העת נכתבו במתודולוגיה אמפירית – שגם בה ניתן לראות פרספקטיבה או זרם בחקר המשפט (ראו לעיל ס' 11).

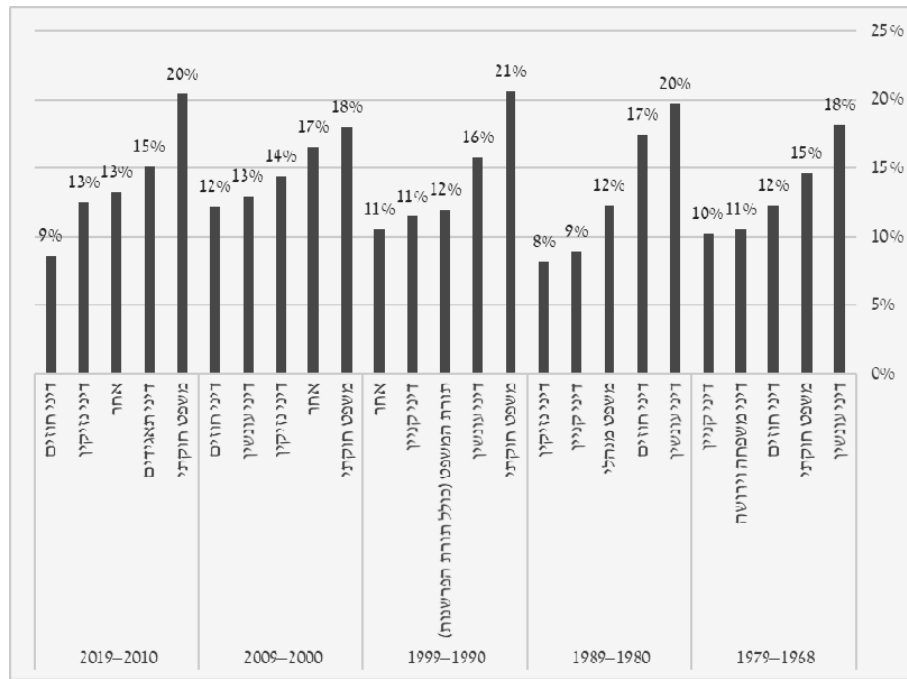
56 ראו משה לנדוי "הלכה ושקול דעת בעשיית משפט" משפטים א 292 (1969).

57 שם, בעמ' 292–293.

בחינה רטרוספקטיבית מלאה של טענתו של השופט לנדוי, ואפילו במיקודה במחקרים שהתפרסמו בחמישים השנה האחרונות בכתב-העת **משפטים** בלבד, היא משימה מונומנטלית, המחייבת ניתוח תוכן מעמיק של כל מאמר ומאמר. ממילא הנתונים שאספנו אינם מאפשרים להתמודד עם משימה כזאת. עם זאת, אחת השאלות המרכזיות שביקשנו לבדוק היא עד כמה חלו שינויים בתחומי הפרסומים – ענפי המשפט השונים, וכן הפרספקטיבות שלהם וזרמים רעיוניים (כדוגמת משפט וכלכלה ומשפט ומגדר).

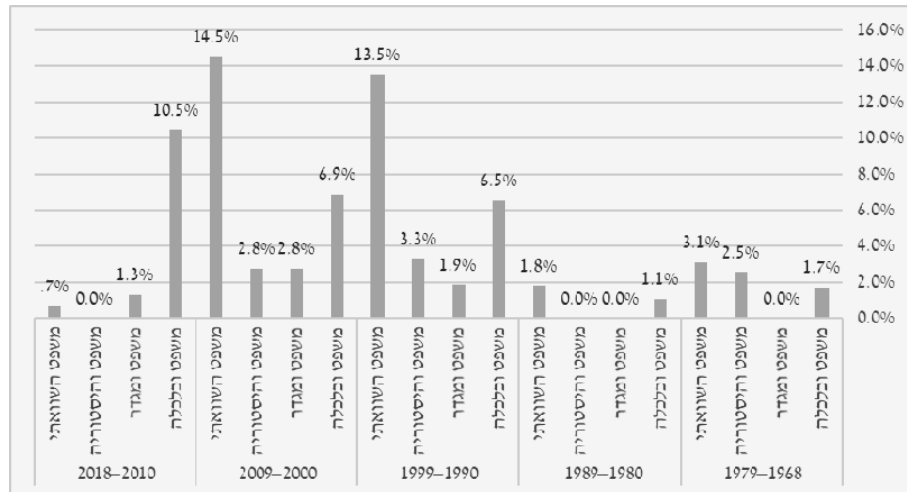
20. בדומה לפרמטרים אחרים, גם שאלה זו נבדקה אגב סיכום הממצאים לפי חמישה עשורים. הממצאים המפורטים מצורפים למאמר **כנספח ג**. בתרשים הבא מצוינים, בחלוקה לעשורים, חמשת התחומים המשפטיים שבהם עסקו המאמרים שפורסמו בכתב העת בשכיחות הגבוהה ביותר.

תרשים 5. חמשת התחומים המשפטיים שנדונו במאמרים בשכיחות הגבוהה ביותר לפי עשורים

בתרשים הבא מצוינת, בחלוקה לעשורים, שכיחותה של הכתיבה בארבעת הפרספקטיבות והזרמים הרעיוניים הייחודיים שקודדו.

תרשים 6. הפרספקטיבות והזרמים הרעיוניים שנדונו במאמרים לפי עשורים

21. התחומים וכן פרספקטיבות וזרמים רעיוניים ייחודיים שחלק מהמאמרים נכתבו בהם אינם סטטיים. תחומים שבהם הכתיבה הייתה מעטה בעשורים מסוימים זכו לכתיבה רבה בעשורים אחרים.

למשל, מאמרים שעסקו בדיני עונשין היו בשכיחות הגבוהה ביותר בעשור הראשון (שנות השבעים) ובעשור השני (שנות השמונים) – 20% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב העת בעשור זה (!) – ובשכיחות השנייה בגובהה בעשור השלישי (שנות התשעים). לעומת זאת בעשור הרביעי (בין 2000 ל-2009) ירדה שכיחות המאמרים בדיני עונשין למקום הרביעי, ובעשור החמישי (בין 2010 ל-2018) היו מאמרים בדיני עונשין במקום השמיני בלבד – רק 6.9% מכלל המאמרים שפורסמו במהלך העשור.

מאמרים בדיני חוזים היו בשכיחות השלישית בגובהה בשנות השבעים והשנייה בגובהה בשנות השמונים, וגם מספר המאמרים שנכתבו בתחום החוזים בעשורים אלה היה גבוה (42 ו-47 בהתאמה), אולם שכיחותם צנחה בעשור השלישי (השכיחות העשירית בגובהה) ושוב עלתה בשני העשורים האחרונים (בשניהם השכיחות החמישית בגובהה).

נושאים תורת-משפטיים, לרבות בתחום הפרשנות ושיקול הדעת השיפוטי, היו זניחים יחסית במאמרים שפורסמו בעשור הראשון ובעשור השני, עלו למקום השלישי בשנות התשעים (12% מכלל המאמרים שפורסמו במהלך העשור – 25 מאמרים), ולאחר ירידה מסוימת בעשור הרביעי שבו להיות נושא בולט בעשור האחרון (מקום שביעי – 12 מאמרים, שהם 8.3% מכלל המאמרים שפורסמו בתקופה זאת).

במשפט מנהלי – בעשורים הראשון, השלישי והרביעי הייתה שכיחות המאמרים ב"מקום טוב באמצע", ובעשור השני אפילו בצמרת (מקום שלישי), אולם בעשור האחרון חלה צניחה (0.7% בלבד).

במשפט וכלכלה בולטת הקפיצה בעשור החמישי – שבו 10.5% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב העת נכתבו בפרספקטיבה זאת. אילו היינו מסווגים "משפט וכלכלה"

כתחום משפטי, הוא היה ממוקם במקום החמישי(!) בעשור זה אף שרק 4.3% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב העת היו במשפט וכלכלה. מגמה הפוכה – של צניחה בעשור החמישי – יש בכתיבה מהפרספקטיבה של משפט השוואתי. כ-6% מכלל המאמרים שפורסמו במשפטים היו במשפט השוואתי, אך בעשור החמישי היה שיעור הכתיבה ההשוואתית פחות מאחוז.

22. ניתן להעלות כמה גורמים פוטנציאליים למגמות – בחלק מהמקרים לתנודות – בתחומי המאמרים שפורסמו בחמישים שנות משפטים. הגורמים אינם בהכרח חלופיים אלא עשויים להצטבר אלה לאלה, הן באשר לעלייה בשכיחות המאמרים בתחומים מסוימים והן באשר לירידה בשכיחות המאמרים בתחומים אחרים. עם זאת כפי שנדגים בהמשך, לעיתים גורם אחד עשוי למשוך לעלייה בשכיחות המאמרים בתחום מסוים, ואילו גורם אחר עשוי למשוך דווקא לירידה באותו תחום עצמו.

גורם פוטנציאלי אחד הוא מידת השינויים וההתפתחויות המהותיים בחקיקה ובפסיקה בתחום. בשנים הסמוכות לשינויים ולהתפתחויות ניכרת עלייה בשכיחות המאמרים העוסקים בתחום. וגם ההפך נכון: בתקופות שבהן אין ניכרים שינויים או התפתחויות בחקיקה או בפסיקה בתחום מסוים הכתיבה באותו תחום מועטה שכן הנושא "מוצה". לדוגמה, משפט חוקתי הוא תחום שבמרבית השנים התאפיין בדינמיות, במיוחד בפסיקה של בית המשפט הגבוה לצדק, ומכאן השכיחות הגבוהה יחסית של הכתיבה בו גם בשני העשורים שקדמו למהפכה החוקתית.⁵⁸ ואולם קפיצה בכתיבה בתחום חלה בשנות התשעים, עם המהפכה החוקתית שהביאה חקיקת חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו וחוק-יסוד: חופש העיסוק. מתחילת שנות התשעים שכיחותם של המאמרים בתחום המשפט החוקתי היא הגבוהה ביותר בכל שלושת העשורים, וגם שיעור המאמרים מתוך כלל המאמרים שפורסמו בכל אחד מהעשורים האלה גבוה – 20.6%, 18% ו-21.4% יתר על כן, מגמת הקונסטטיטוציונליזציה של המשפט הישראלי לענפיו השונים בעקבות חקיקת חוקי היסוד על זכויות האדם,⁵⁹ עודדה גם חוקרים שתחומי הליבה שבהם הם מתמחים אינם

58 בעשור השני, שנות השמונים, הייתה הכתיבה במשפט חוקתי במקום השביעי בלבד (כ-8% מכלל המאמרים). הסבר אפשרי לירידה יחסית זו עשוי להיות שדור החוקרים הוותיק במשפט חוקתי, שכלל מספר מצומצם של חוקרים, כבר מיצה בעשור הקודם את הכתיבה בנושאים שהיו אז מרכזיים במשפט החוקתי, ובהם ההגנה על זכויות האדם ומעמדן של חוקי היסוד בעידן שקדם למהפכה החוקתית, ודור החוקרים החדש, הכולל חוקרים רבים (ראו להלן ה"ש 66), טרם קם.

59 ראו למשל יהודית קרפ "המשפט הפלילי – יאנוס של זכויות האדם: קונסטטיטוציונליזציה לאור חוק-יסוד: כבוד האדם וחירותו" הפרקליט מב 64 (1995); פרנסיס רדאי "חוקתיזציה של דיני העבודה" שנחן משפט העבודה ד 151 (1994); סיני דויטש "השפעת חוקי היסוד על דיני הגנת הצרכן" מחקרי משפט יב 309 (1996); דליה דורנר "השפעת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו על דיני המעצרים" משפט וממשל ד 13 (1997); גבריאלה שלו "השפעת חוק היסוד: כבוד האדם וחירותו על דיני החוזים" קרית המשפט א 41 (2001); Danielle Marx, *Takings and the Requirement of "Ongoing Public Purpose": The Effect of the Constitutionalization of the Right to Property on the Law of Takings*, 36 ISR. L. REV. 149 (2002); Baruch Bracha, *Constitutional Upgrading of Human Rights in Israel: The Impact on Administrative Law*, 3 U. PA. J. CONST. L. 581 (2001).

משפט חוקתי לפרסם מאמרים בנושאים שבהם יש מישק בין התחומים.⁶⁰ ייתכן שגם עלייתן של סוגיות חוקתיות, ובהן הוויכוח על אקטיביזם שיפוטי, לראש סדר היום הפוליטי והציבורי בישראל השפיעה על ריבוי הכתיבה בתחום זה. **בדיני חוזים**, תחום שבו נחקקו חוקים רבים בעשור הראשון ובעשור השני או סמוך לפנייהם,⁶¹ הייתה שכיחות המאמרים במהלך עשורים אלה גבוהה, וירדה במידה ניכרת בעשור השלישי.⁶² הסבר דומה ניתן להציע ל**דיני עונשין**, תחום שבו פחתה שכיחות הכתיבה בשני העשורים האחרונים לאחר העיסוק האינטנסיבי בעשור השלישי בחוק העונשין (תיקון מס' 39) (חלק מקדמי וחלק כללי), התשנ"ד–1994,⁶³ ובשני העשורים הקודמים בביקורת על הדין הקודם ובהתוויית יסודות לחקיקה ראויה.⁶⁴

60 ראו לדוגמה מאמרים שפורסמו **במשפטים**: אהרן יורן (יורקביץ') "המהפכה החוקתית במיסוי בישראל" **משפטים** כג 55 (1994); אהרן יורן (יורקביץ') "היקף ההגנה החוקתית על הקניין וההתערבות השיפוטית בחקיקה כלכלית" **משפטים** כח 443 (1997); מיגל דויטש "פומביות הקניין, חופש הקניין ותאימות השיטה – הצורך במודל וקווים לעיצובו" **משפטים** כג 257 (1994); אוריאל פרוקצ'יה "הגנה חוקתית על הקניין בראי התיאוריה הכלכלית" **משפטים** כח 621 (1997); עמנואל גרוס "כלל פסילה חוקתי – האם יש לו מקום בישראל?" **משפטים** ל 145 (1999); רות קנאי "שמירה על מידתיות בענישה: סוגיה חוקתית או פלילית" **משפטים** לה 147 (2005); יפעת ביטון "ההגנה על עקרון השוויון בדיני הנוזקים והאחריות ברשלנות במסגרת יחסי כוח" **משפטים** לח 145 (2008).

61 חוק השליחות, התשכ"ה–1965; חוק הערבות, התשכ"ז–1967; חוק השומרים, התשכ"ז–1967; חוק המכר, התשכ"ח–1968; חוק החוזים (תרופות בשל הפרת חוזה), התשל"א–1970; חוק השכירות והשאלה, התשל"א–1971; חוק הגנת הדייר (נוסח משולב), התשל"ב–1972; חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג–1973; חוק המכר (דירות), התשל"ג–1973; חוק חוזה קבלנות, התשל"ד–1974; חוק המכר (דירות) (הבטחת השקעות של רוכשי דירות), התשל"ה–1974; חוק הגנת הצרכן, התשמ"א–1981; חוק הבנקאות (שירות ללקוח), התשמ"א–1981; חוק חוזה הביטוח, התשמ"א–1981; חוק החוזים האחדים, התשמ"ג–1982.

62 העלייה בשכיחות מאמרים הנוגעים לדיני חוזים למקום החמישי הגבוה יחסית בעשור הרביעי ובעשור החמישי, ניתנת להסבר בעלייתם של נושאים חדשים, כגון: (א) פרסום דוח הוועדה הציבורית להצעת חוק דיני ממונות ("הקודיפיקציה של המשפט האזרחי"), ותזכיר החוק והצעת החוק שבעקבותיה (ראו הצעת חוק דיני ממונות, התשע"א–2011, ה"ח 712) (שנדונו, בין היתר, בחוברת נושאית כפולה של **משפטים** (לעיל ה"ש 24)); (ב) פרשנות חוזים בעקבות ע"א 4628/93 **מדינת ישראל נ' אפרופים שיכון ויזום (1991) בע"מ**, פ"ד מט(2) 265 (1995) (להלן: פרשת **אפרופים**) וחוק החוזים (חלק כללי) (תיקון מס' 2), התשע"א–2011, ס"ח 202 (ראו למשל שחר ליפשיץ ואלעד פינקלשטיין "מבט הרמנויטי על פרשנות חוזים" **משפטים** מג 55 (2012)); (ג) בעלייתן של פרספקטיבות כגון משפט וכלכלה (ראו למשל יובל פרוקצ'יה "סעדים בגין מצגי שווא: ניתוח כלכלי" **משפטים** מג 251 (2012)), ומשפט ומגדר (ראו למשל הלה קרן "שוויון בדיני חוזים – קריאה פמיניסטית" **משפטים** לא 269 (2000)), ואולי גם בעלייתו של דור חוקרים חדש של דיני חוזים.

63 חוק העונשין (תיקון מס' 39) (חלק מקדמי וחלק כללי), התשנ"ד–1994, ס"ח 348.

64 אף כי בעשור החמישי חוקקו חוק העונשין (תיקון מס' 113), התשע"ב–2012, ס"ח 102, שבעקבותיו פורסמו כמה וכמה מחקרים, התיקון נדון רק במאמרים מעטים מאוד שפורסמו בכתב העת **משפטים**. ראו בעיקר שומרון מויאל ומימי איזנשטדט "פערי ענישה בעבירות נהיגה בשכרות" **משפטים** מד 993 (2015); אורן גול-אייל, חיים אזולאי ואיתי המר "האם שופטים מציינים לחוק?" **משפטים** מז 327 (2018).

גורם פוטנציאלי שני הוא תחומי המומחיות של הכותבים. בשל מגמת ההתמקצעות של הכותבים בכתב העת, שעליה נעמוד בהמשך,⁶⁵ שכיחותם של מאמרים בתחומים שמתמחים בהם אנשי אקדמיה רבים אכן עשויה להיות גורם לריבוי מאמרים בתחומים אלה. למשל, מספר החוקרים הרב בעשורים האחרונים **במשפט חוקתי**⁶⁶ ומספר החוקרים הרב יחסית המשתמשים בפרספקטיבת **המשפט וכלכלה**⁶⁷ עשוי גם הוא להיות גורם למספר המאמרים הגדול בתחום ובפרספקטיבת המחקר האלה. וגם ההפך נכון: ככל שבתחום מסוים, ללא קשר למידת חשיבותו האקדמית או משקלו המעשי, מספר החוקרים מצומצם – כך צפויה להצטמצם שכיחות המאמרים בתחום. לדוגמה, מספר החוקרים המצומצם בישראל, לאורך כל חמישים שנות **משפטים**, בתחומים הדיוניים, עשוי להסביר את המיעוט היחסי של מאמרים בתחומים אלה (3.3% מכלל המאמרים עוסקים **בדיון אזרחי**, 2.6% עוסקים **בדיון פלילי**, ו-4.2% עוסקים **בדיני ראיות**) אף שבמדינות אחרות, ובמיוחד בארצות הברית, שכלל יש לה השפעה רבה על האקדמיה המשפטית בישראל, יש בתחומי המשפט הדיוני ספרות עשירה.⁶⁸

גורם פוטנציאלי שלישי הוא עצם הכתיבה בתחום מסוים, העשוי להוליד כתיבה נוספת. עם האוכל בא התיאבון. למשל, בתחום של **פרשנות**, ובמיוחד שיקול דעת שיפוטי בפרשנות, הולידה כתיבתם של אהרן ברק⁶⁹ ומנחם מאוטנר⁷⁰ מסוף שנות השמונים ומשנות התשעים מאמרים רבים, שהובילו לקפיצה מהמקום ה-12 בשנות השמונים (4.1%) למקום השלישי בשנות התשעים (12%). עשויים להיות גם מקרים הפוכים, של תחום שאפשר שחוקרי משפט יתרשמו כי הכתיבה בו, לפחות בתקופה מסוימת, "מיצתה את עצמה". ייתכן שכך ניתן להסביר את הצניחה בעשור האחרון של שכיחות המאמרים במשפט מנהלי – במיוחד על רקע פרסומם בתקופה זו של סדרות הספרים המונומנטליות מאת יצחק זמיר⁷¹ ודפנה ברק-ארן.⁷²

65 ראו להלן ס' 26–31.

66 בדיקה שנערכה ביולי 2020 באתרי הפקולטות ובתי הספר למשפטים בישראל העלתה כי 44 חברי סגל פנים (לא כולל גמלאים) מתוך כלל 324 חברי סגל הפנים במשפטים באוניברסיטאות ובמכללות (13.6%) מציינים "משפט חוקתי" כאחד מתחומי המחקר או ההוראה שלהם. נוסף עליהם, חברי סגל רבים מציינים כאחד מתחומי המומחיות שלהם "זכויות אדם", מבלי לציין "משפט חוקתי". ייתכנו אי-דיוקים שאינם מהותיים.

67 בדיקה שנערכה ביולי 2020 באתרי הפקולטות ובתי הספר למשפטים בישראל העלתה כי 38 חברי סגל פנים (לא כולל גמלאים) מתוך כלל 324 חברי סגל הפנים באוניברסיטאות ובמכללות (11.7%) מציינים "משפט וכלכלה", "גישה כלכלית למשפט" או "ניתוח כלכלי של המשפט" כאחד מתחומי המחקר או ההוראה שלהם. לאי-הדיוק המינורי האפשרי בנתונים ראו לעיל ה"ש 66. לריבוי הפרסומים של חוקרים ישראלים בתחום של משפט וכלכלה, ראו גול-אייל, לעיל ה"ש 7.

68 ראו זנדברג, לעיל ה"ש 8; טריגר ומאוטנר, לעיל ה"ש 8, בעמ' 90–93.

69 במיוחד שלושת הספרים הראשונים של אהרן ברק בסדרה **פרשנות במשפט**: אהרן ברק **פרשנות במשפט** כרך ראשון: תורת הפרשנות הכללית (1992); אהרן ברק **פרשנות במשפט** כרך שני: פרשנות החקיקה (1993); אהרן ברק **פרשנות במשפט** כרך שלישי: פרשנות חוקתית (1994).

70 במיוחד מאמרו של מנחם מאוטנר "ירידת הפורמליזם ועליית הערכים במשפט הישראלי" **עיוני משפט** יז 503 (1993) (להלן: מאוטנר "ירידת הפורמליזם").

71 יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך א – המינהל הציבורי (מהדורה שנייה, 2010); יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך ב – ההליך המינהלי (2011); יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך ג – הביקורת

גורם פוטנציאלי רביעי הוא מידת האוניברסליות של התחום. למשל, בתחומים, ובוודאי בנושאים, שניתן לפרסם בהם ללא קושי, לפחות באותה מידה של העמקה, באנגלית, מערכת התמריצים הקיימת, לרבות הרצון לפנות לקהל יעד בעולם, עשויה להוביל לכך שעיקר המאמץ המחקרי יופנה לבמות לא ישראליות. דוגמה לתחום כזה היא משפט בין-לאומי פומבי. למרות המספר הלא מבוטל של חוקרים בתחום זה, והרלוונטיות הישירה של התחום לישראל, רק 2% מהמאמרים שפורסמו במשפטים (המקום ה-17) היו במשפט בין-לאומי פומבי.

5. מידת ההתמקדות במשפט הישראלי

23. נבדקה מידת התמקדותם של המאמרים שפורסמו בכתב העת במשפט ישראלי. כצפוי, נמצא כי רוב מובהק של המאמרים התמקד במשפט הישראלי, ורק שיעור זניח מתוכם לא התמקד בו. הפירוט להלן בלוח:

לוח 11. שכיחות מאמרים לפי מידת המיקוד במשפט הישראלי

%	N	
88.1	1006	ממוקד במשפט הישראלי
3.2	36	לא ממוקד במשפט הישראלי
8.8	100	ממוקד במשפט ישראלי ובמשפט לא ישראלי במידה דומה ⁷³
100.0	1142	סך הכול

24. כדי לנסות לזהות מגמות מבחינת המיקוד במשפט הישראלי פרמטר זה נבדק בכל אחד מחמשת העשורים. להלן הממצאים:

לוח 12. שכיחות מאמרים במיקוד משפט ישראלי לפי שנים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
90.2%	138	88.9%	128	87.0%	187	94.6%	263	82.3%	289	ממוקד במשפט הישראלי
1.3%	2	1.4%	2	1.4%	3	0.0%	0	8.3%	29	לא ממוקד במשפט הישראלי
8.5%	13	9.4%	14	11.6%	25	5.4%	15	9.4%	33	ממוקד במשפט ישראלי ולא ישראלי במידה דומה

השיפוטית: כללי הסף (2014); יצחק זמיר **הסמכות המינהלית** כרך ד – סדרי הביקורת המשפטית (2017).

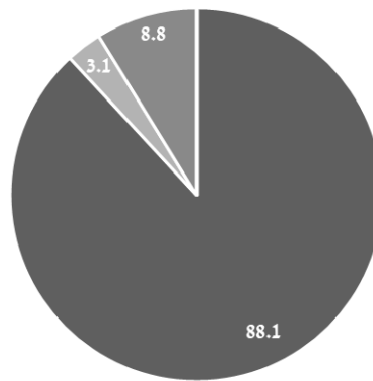
72 דפנה ברק-ארוז **משפט מינהלי** כרך א (2010); דפנה ברק-ארוז **משפט מינהלי** כרך ב (2010); דפנה ברק-ארוז **משפט מינהלי: משפט מינהלי כלכלי** כרך ג (2013); דפנה ברק-ארוז **משפט מינהלי: משפט מינהלי דיוני** כרך ד (2017).

73 יש להבחין בין התמקדות דומה במשפט ישראלי ובמשפט לא ישראלי לבין הפרספקטיבה של משפט השוואתי. כך, למשל, מאמר שבעיקרו הוא תאורטי או נורמטיבי עשוי להדגים את התובנות המוצעות בו מתוך שיטות משפט שונות מבלי להיזקק למתודולוגיה השוואתית ואף מבלי להסתייע בשיטות משפט זרות לצורך פירוש או הערכה של הדין הישראלי.

הממצאים מלמדים שלבד מבעשור הראשון, רק שיעור זניח של מאמרים התמקדו במשפט לא ישראלי. שינוי זה ניתן להנהרה בהתנתקות המשפט הישראלי הפוזיטיבי במהלך העשור השני מהמשפט האנגלי – התנתקות שבאה לביטוי פורמלי בחקיקת חוק יסודות המשפט, התש"ם–1980. הסבר אפשרי נוסף הוא בצמיחה בתקופה זו של דור חוקרים חדש שרכש את השכלתו המשפטית בישראל.⁷⁴

התרשים הבא ממחיש את שיעורם הנמוך מביין כלל המאמרים שפורסמו בכתב העת של מאמרים שאינם מתמקדים במשפט ישראלי כלל ושל מאמרים המתמקדים במשפט לא ישראלי במיוחד.

תרשים 7. שכיחות מאמרים לפי המיקוד במשפט ישראלי לאורך כלל העשורים

גם וגם = לא = כן

ג. הממצאים בנוגע לכותבות ולכותבים

25. בפרק זה נציג וננתח את ממצאי המחקר בנוגע לכותבות ולכותבים בחמישים שנות משפטים. הפרמטרים שקודדו היו מאפיינים "מקצועיים" של הכותבים (אנשי אקדמיה

74 ראו לדוגמה אלה לוי "להרבה אנשים יש חשבון פתוח איתי" גלובס (6.3.2008) <https://tinyurl.com/y4aaelyc> (ריאיון עם פרופ' מרדכי קרמניצר): "באוניברסיטה היו לי מורים יוצאי-דופן לטובה. למדתי אצל גדולי המשפטנים. למדתי מהדור הוותיק אצל אנשים כמו פרופ' בנימין אקצין, פרופ' הנס קלינגהופר, פרופ' גד טדסקי, השופט יואל זוסמן, השופט משה זילברג, פרופ' אביגדור לבונטין. הייתה לי זכות גדולה. כבר אז, בתקופת לימודי, היו גם הדור הצעיר של אז, מי שקראו להם באוני' העברית 'הטורקים הצעירים', שכללו את אהרן ברק, יצחק זמיר, יצחק אנגלרד, יהושע ויסמן ואליהו ארנון [צ"ל הרנון]. בעוד שכל בני 'הדור הוותיק' של המרצים (חוץ מאביגדור לבונטין) למדו בחו"ל לפני הקמת המדינה, הרי שכל בני 'הדור הצעיר' למדו לתואר ראשון בישראל, ורובם למדו בישראל גם לתואר שני ולתואר שלישי. לדור 'הטורקים הצעירים', שאף ייסד בהנהגתו של אהרן ברק את כתב העת משפטים, ראו נעמי לויצקי כבודו – אהרן ברק, ביוגרפיה 113–124 (2001).

מקצועיים במשפטים, אנשי אקדמיה מקצועיים בתחומים אחרים, סטודנטים לתואר ראשון, לתואר שני או לתואר שלישי, שופטים של בית המשפט העליון, שופטים של ערכאות אחרות או עורכי דין (לרבות מתמחים), מגדר, כתיבת מאמרים לבד או כתיבה משותפת ואפיליאציה לאוניברסיטה העברית בירושלים.

1. מאפייני העיסוק של הכותבות והכותבים

26. דרכם של כותבי עת מדעיים היא שמתפרסמים בהם, על פי רוב, מחקריהם של אנשי אקדמיה מקצועיים, בדרך כלל חברי הסגל האקדמי ה"ליבתי" (סגל הפנים) של מוסדות להשכלה גבוהה בדיסציפלינה של כתב העת, או מחקרים משותפים של חברי סגל ותלמידים לתארים מחקריים. ומה באשר למחקרים במשפטים ובמשפטים? זאת ביקשנו לבדוק. מאחר שחלק מהמאמרים נכתבו בידי שני כותבים או יותר,⁷⁵ ויש גם כותבים בעלי יותר ממאפיין אחד (למשל שופטים, עורכי דין או מתמחים שהם גם תלמידים לתארים מחקריים), היה אפשר לקודד לכל מאמר יותר ממאפיין מקצועי אחד. לכן סיכום המאפיינים עולה על 100%. כאמור, בחלק ניכר מהחבורות שהופיעו בעשור הראשון לא צוינו מאפייני הכותבים ושיוכם המוסדי, ובמקרים מסוימים היה קושי לברר פרטים אלה בירור מהימן.

13. שכיחות המאפיינים המקצועיים של הכותבים

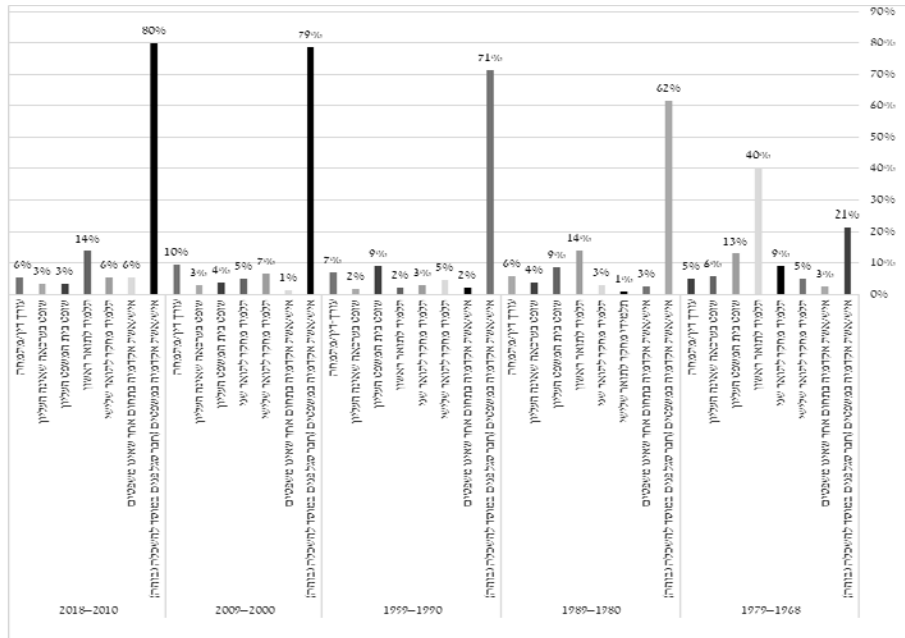
%	N	
6.26%	563	איש/אשת אקדמיה במשפטים (חבר סגל פנים במוסד להשכלה גבוהה)
2.9%	26	איש/אשת אקדמיה בתחום שאינו משפטים
4.1%	37	תלמיד מחקר לתואר שלישי
3.9%	35	תלמיד מחקר לתואר שני
13.6%	122	תלמיד לתואר ראשון
7.9%	71	שופט בית המשפט העליון
3.6%	32	שופט בערכאה שאינה העליון
6.6%	59	עורך דין/מתמחה
105.0%	945	סך הכול

רק 62.6% מכלל המאמרים נכתבו אפוא בידי אנשי אקדמיה מקצועיים (לפחות כאחד הכותבים). גם אם נוסיף על אלה "פרחי חוקרים" – תלמידים לתואר שני עם תזה (3.9%) או לתואר שלישי (4.1%) – שיעור הכותבים שאינם חוקרים (29.4%) גבוה יחסית. בולטת במיוחד כתיבת 13.6% מכלל המאמרים בידי סטודנטים לתואר ראשון.

27. בדקנו מגמות באשר למאפיינים המקצועיים של הכותבים לפי עשורים. תוצאות הבדיקה מוצגות בתרשים הבא:

75 לנתונים בהיבט זה ראו להלן ס' 32.

תרשים 8. שכיחות מאפייני הכותבים בחלוקה לעשורים

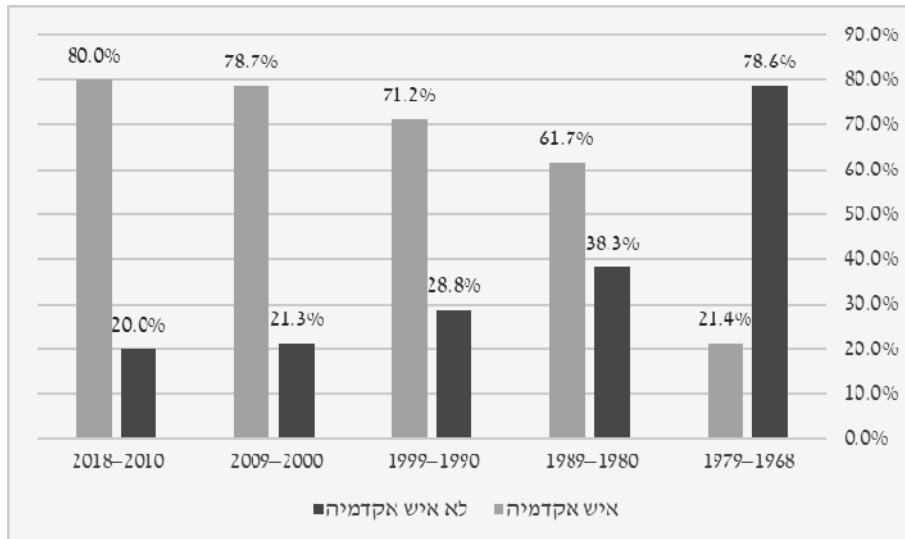
28. המגמה, לפי עשורים, בכל הנוגע לכתיבת מאמרים בידי חברי סגל פנים בפקולטות או בכתי ספר למשפטים במוסדות להשכלה גבוהה, מוצגת בלוח הבא :

לוח 14. שכיחות כותבים שהם אנשי אקדמיה מתחום המשפטים לפי עשורים

	2018-2010		2009-2000		1999-1990		1989-1980		1979-1968	
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N
לא חבר/חברת סגל פנים במשפטים	24.2%	34	26.2%	38	29.8%	64	43.9%	122	90.7%	320
חבר/חברת סגל פנים במשפטים	75.8%	116	73.8%	107	70.2%	151	56.1%	156	9.3%	33

גם בהתעלם מהנתונים על העשור הראשון, שבו כאמור היה קושי לקודד את המאפיינים המקצועיים של הכותבים בחוברות רבות, ניכרת מגמה עקיבה ומובהקת החל מהעשור השני (שנות השמונים) ועד היום בכתיבה בכתב העת בידי אנשי אקדמיה מקצועיים במשפטים, ששיעורה עלה בהדרגה מ-56.1% בעשור השני ל-75.8% בעשור החמישי. הנתונים מוצגים גם בתרשים הבא, שבו נמנים עם הכותבים, אנשי האקדמיה המקצועיים, גם כותבים שהם חברי סגל הפנים בפקולטות ובמחלקות שאינן למשפטים :

תרשים 9. שכיחות כותבים שהם אנשי אקדמיה מקצועיים

29. בדקנו את המגמה בכתיבת מאמרים בידי סטודנטים לתואר ראשון. תוצאות הבדיקה מוצגות בלוח הבא:

לוח 15. שכיחות כתיבת מאמרים בידי סטודנטים לתואר ראשון לפי עשורים

2018-2010		2009-2000		1999-1990		1988-1980		1979-1968			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	לא	סטודנט/ית לתואר ראשון
86.9	133	100.0	145	97.7	210	87.4	243	82.4	291	כן	
13.1	20	0.0	0	2.3	5	12.6	35	17.6	62	לא	

שיעור המאמרים שנכתבו בידי תלמידים לתואר ראשון היה גבוה בשני העשורים הראשונים, ירד מאוד בעשור השלישי ובעשור הרביעי (שבמהלכו לא פורסמו כלל מאמרים מאת סטודנטים לתואר ראשון), ובעשור האחרון עלה שוב. ההבדלים נמצאו מובהקים. גם אם השיעור מתוך כלל הכותבים בעשור הראשון אינו מדויק בשל קשיי קידוד היות שבחברות רבות של כתב העת שפורסמו בעשור זה לא צוינו מאפייני הכותבים, הרי מספר המאמרים שנכתבו באותו עשור בידי סטודנטים לתואר ראשון (62) מדבר בעד עצמו. ואכן, בדבר העורך של החוברת הראשונה של כרך א ציין העורך כי **משפטים** נועד, לצד פרסומם של מאמריהם של מורי הפקולטה ומשפטנים אחרים, ל"יצירת במה לפרסום מאמרים כלליים, עבודות מצטיינות, הערות לפסיקה ולחקיקה ע"י סטודנטים"⁷⁶, וכי "מדור 'אגב הפסיקה' [...] יוחד לסטודנטים בלבד"⁷⁷. בדבר העורכים שפורסם בפתח חוברת 1 של כרך

76 ראו שרשבסקי, לעיל ה"ש 12, בעמ' 4.

77 שם.

מג של כתב העת, שהופיעה בנובמבר 2012, בישרו העורכים על מיזם של "מדור הערות חברי המערכת, [...] [אשר] מחיה מסורת נשכחת בכתב-העת. במדור יפורסמו מאמרים קצרים פרי עטם של חברי מערכת נבחרים".⁷⁸ אף שבפועל לא פורסמו במסגרת המדור מאמרים רבים, הוא בבחינת אינדיקציה לשאיפתם של העורכים לפרסם מאמרים מאת סטודנטים לתואר ראשון (שהם כמעט כל חברי מערכת משפטים). ואכן, מאמרים כאלה שבו ופורסמו בעשור החמישי, והיו 13.1% מכלל המאמרים שפורסמו בכתב העת במהלך עשור זה (20 מאמרים, שחלקם נכתבו במשותף עם חברי סגל פנים בפקולטה למשפטים).

כצפוי, רוב מכריע של המאמרים שנכתבו בידי סטודנטים לתואר ראשון – 117 מתוך 122 מאמרים (כ-96%) – נכתבו בידי סטודנטים בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים. אכן, כתב העת משמש במה לפרסומים של חברי סגל הפנים של כלל הפקולטות ובתי הספר למשפטים בישראל,⁷⁹ אולם הדעת נותנת כי גם אם כתב העת אינו מונע מסטודנטים לתואר ראשון במוסדות אחרים להגיש את מאמריהם לשיפוט בו,⁸⁰ בפועל יבחרו בכך רק סטודנטים באוניברסיטה העברית.

30. באשר לכתיבה מאת שופטים – אף שחלו תנודות קלות לאורך השנים, ההבדלים בין שיעורי הכתיבה של שופטים בעשורים השונים אינם מובהקים. הפירוט להלן בלוח:

לוח 16. שכיחות כתיבת מאמרים בידי שופטים לפי עשורים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968			
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N		
93.5%	14	93.8%	136	89.3%	192	88.5%	246	91.8%	324	לא	שופט/ת
6.5%	10	6.2%	9	10.7%	23	11.5%	32	8.2%	29	כן	

31. הנתונים – ובעיקר המגמה העקיבה והמובהקת של גדילת שיעור המאמרים שנכתבו בידי חוקרי משפט מקצועיים על חשבון מאמרים פרי עטם של סטודנטים ועורכי דין – מצביעים אפוא על מגמת התמקצעות אקדמית של הכותבים במשפטים. כיצד ניתן להסביר מגמה זאת?

78 אור אלקון ויעל קריב "דבר העורכים" משפטים מג 3 (2012).

79 כפי שיפורט להלן, שיעור המאמרים מאת חברי הסגל של אוניברסיטאות ומכללות שאינם האוניברסיטה העברית מתוך כלל המאמרים מאת חברי הסגל של מוסדות להשכלה גבוהה הוא גבוה, עלה במהלך העשורים עלייה מובהקת, ובעשור האחרון הגיע ל-73.3%. ראו להלן ס' 40.

80 זאת לעומת חלק ניכר מכתבי העת המשפטיים בעריכת סטודנטים המתפרסמים בארצות הברית, שבו פרסום של סטודנטים פתוח רק לסטודנטים הלומדים בבית הספר למשפטים המוציא את כתב העת. ראו למשל ההנחיות של VIRGINIA LAW REVIEW להגשת "הערות" (notes) מאת סטודנטים. Notes, VA. L. REV., <https://tinyurl.com/y3wdaoac> (last visited Oct. 30, 2020): "The Virginia Law Review accepts Note submissions from current J.D. candidates at the University of Virginia and from recent graduates who have received a J.D. from the University of Virginia within the preceding twelve months"

מנחם מאוטנר הציע במאמר אשר פורסם בשנת 2017 לרגל מלאת 40 שנים לכתב העת **עיוני משפט**,⁸¹ על סמך התרשמות שלא נשענה על מתודולוגיה אמפירית, לחלק את ההיסטוריה של המאמרים שהתפרסמו ב**עיוני משפט** – שהחל להופיע בשנת 1971 – לשתי תקופות, שאותן כינה "תקופת הפסיקה" ו"תקופת הפסיקה והספרות המשפטית".⁸² לדברי מאוטנר, בתקופה הראשונה, מראשית הופעת כתב העת ועד לאמצע שנות השמונים, התפרסמו ב**עיוני משפט** מאמרים שעסקו בעיקר בניתוח פסיקתו של בית המשפט העליון. בתקופה השנייה מצטרפת לדיונים במאמרים הארת הפסיקה באמצעות ספרות תאורטית שנכתבה בידי "מלומדי משפט" וחוקרים הממוקמים בדיסציפלינות אחרות, וכן מתפרסמים בה מאמרים המבקשים להבין את המשפט בכלים אמפיריים ומאמרים העוסקים בהיסטוריה של המשפט.⁸³ לטענתו של מאוטנר, משנות השמונים של המאה הקודמת (העשור השני במאמר זה) חלה מגמת היבדלות בין האקדמיה המשפטית לבין משפטי הפרקטיקה.⁸⁴ פרקטיקנים המשיכו לדבוק בגישה "פורמליסטית" למשפט, כזו הנשענת על תוכני המשפט כמערכת כללים לפעולה, ואילו חוקרי המשפט החלו לעסוק גם בתוכן הנורמטיבי של הכללים שמאמצת מערכת המשפט ובקשר שבין התכנים הערכיים של מערכת המשפט לבין הערכים החברתיים הנוהגים בחברה והכוחות הפועלים בה.⁸⁵ מאוטנר בדעה כי הפרדיגמה "הלא-פורמליסטית" שהחלו לאמץ מלומדי המשפט גררה שינוי גם בזהותם הפרופסיונלית של חברי הסגל שעסקו בהוראת המשפט. בשנות החמישים שופטים, עורכי דין ויועצים משפטיים עסקו בהוראת המשפט באוניברסיטאות ונחשבו למלומדים מובהקים בתחומי עיסוקם, אך משנות השמונים דחקו את רגליהם חוקרי המשפט האקדמיים שמלאכת הוראת המשפט הופקדה בעיקר בידיהם.⁸⁶ הפרדיגמה "הלא-פורמליסטית" שהחלו חוקרי המשפט לאמץ מושתתת על חלוקת עבודה בין משפטנים מעשיים מצד אחד לבין חוקרי משפט מצד אחר. כך הסביר זאת מאוטנר:

משפטנים מעשיים נתפסים כמי שעוסקים ביצירת תכנון של המשפט ובהפעלתם. מלומדי המשפט נתפסים כמי שאמורים לחתור לא רק לידיעה של תוכני המשפט, אלא גם להבנה ולהארה שיטתיות ותיאורטיות של המשמעויות הערכיות והחברתיות של המשפט, תוך שימוש שיטתי בגופי ידע חוץ משפטיים. יוצא, שבעוד אשר במסגרתה של הפרדיגמה האקדמית הפורמליסטית, יכלו שופטים ומשפטנים מעשיים אחרים להיחשב, לא אחת, לבעלי הכישורים הטובים ביותר לצרכיה של הפעילות האקדמית, הרי במסגרתה של הפרדיגמה האקדמית הלא פורמליסטית ייחשבו משפטנים

81 ראו מאוטנר "עיוני משפט", לעיל ה"ש 9.

82 לחלוקה אחרת, המתייחסת לכתובה משפטית ובין-תחומית בתחומים של משפט ציבורי ומשפט וחברה, בין מגמת "חוקתיות של בניית אומה" למגמת "ביקורת הצדק המשפטי", ראו ברזילי, לעיל ה"ש 7.

83 ראו מאוטנר "עיוני משפט", לעיל ה"ש 9, בעמ' 454–457.

84 ראו מנחם מאוטנר "הפקולטה למשפטים: בין האוניברסיטה, לשכת עורכי-הדין ובתי-המשפט" **על החינוך המשפטי** 11 (2002) (להלן: מאוטנר "הפקולטה למשפטים").

85 שם, בעמ' 27–28.

86 שם, בעמ' 39.

אקדמיים כמי שצריכים להפעיל כישורים מקצועיים שהם שונים מאלה של המשפטנים המעשיים.⁸⁷

המגמה המצטיירת מן הממצאים עולה בקנה אחד עם השינויים בפרופסיונליזציה של האקדמיה המשפטית ביחס למשפטנות המעשית, כפי שמאוטנר מציג אותם במחקריו. ואולם, גם אם המגמה שמאוטנר טוען לה – התרחקות המחקר המשפטי, שהפך להיות "לא-פורמליסטי", מהמשפט המעשי, שנותר "פורמליסטי" – עשויה להיות הסבר חלקי להתמקצעות העיסוק בחקר המשפט, הסבר זה אינו יכול להיות ההסבר היחיד או הדומיננטי לפרופסיונליזציה של האקדמיה המשפטית. כך, ראשית, כפי שמאוטנר עצמו טען, גם במשפט המעשי בישראל חלה במהלך שנות השמונים של המאה הקודמת מגמה של "ירידת הפורמליזם ועליית הערכים".⁸⁸ יתר על כן, ייתכן כי "עליית הערכים" בפסיקת בתי המשפט הובילה לעיתים לעליית המחקר "הלא-פורמליסטי", ולא דווקא ההפך.⁸⁹ שנית, ניתן לטעון שחלק מהתחומים ומפרספקטיבות המחקר שהתפתחו באקדמיה המשפטית והמזוהים דווקא עם חוקרים מקצועיים, כדוגמת משפט וכלכלה, הם בעלי ממד פורמליסטי מובהק.⁹⁰ הסבר אחר הוא בהפנמתה במהלך העשורים האחרונים של התובנה בדבר ה"פוזיציה" שבה מצויים משפטנים מעשיים, ובמיוחד שופטים, המגבילה את יכולתם לבחון בלא הטיה את המשפט. אכן, כדבריו של מאוטנר:

כלל-יסוד במסגרתן של פרוצדורות מחקר [...] [המקובלות באוניברסיטה] הוא, שיתקיים ריחוק בין החוקר לבין מושא המחקר, כדי לאפשר לחוקר עיסוק עצמאי במושא המחקר, היינו, עיסוק שמכתיבים שיקולים של חתירה להשגת אמת אקדמית, [...] והמשוחרר מהשפעה של מושא המחקר על החוקר. מאליו מובן, בהקשר זה, כי הציווי האקדמי של חתירה להגעה לאמת

87 שם, בעמ' 41.

88 ראו מאוטנר "ירידת הפורמליזם", לעיל ה"ש 70.

89 השוו אריאל בנדור "משפט מינהלי מול המציאות" מחקרי משפט טו 365, 374–375 (2000) [...] דווקא 'עליית הערכים' בפסיקת בתי המשפט דורשת כי גם שיח אקדמי – כדי שיהיה רלוונטי לפסיקת הדין – יושתת על ניתוח ערכי".

90 ראו למשל טריגר ומאוטנר, לעיל ה"ש 8, דבריו של מאוטנר בעמ' 100 [...] להתייחס בגדר החשיבה המשפטית לבני אדם כאילו הם פועלים בשווקים, בכל אשר הם עושים, פירושו לעקר מהדיון המשפטי את שני הדברים שבעיניי הם נשמת אפו של המשפט: הדיון הנורמטיבי, הנדרש לאזן כל העת, באופן טרגי, בין שורה של ערכים מתנגשים, שכולם חשובים; והדיון בהשלכות החלוקתיות של המשפט. הדומיננטיות של הניתוח הכלכלי של המשפט באקדמיה המשפטית של ישראל מחזירה את המשפט הישראלי לעידן הפורמליזם. שתמציתו עיסוק במשפט תוך עיקור הדיון הנורמטיבי הגלוי במשמעויות של ההחלטות המתקבלות בו" (ההדגשה הוספה – א"ב וה"ד)). לגישה שונה במהותה ראו אוריאל פרוקצ'יה "הקדמת העורך" הגישה הכלכלית למשפט 25, 27 (אוריאל פרוקצ'יה עורך, 2012) [...] קשה לתת פשר הולם לכללי המשפט המסדירים ללא הבנה טובה של התחום המוסדר על ידיהם. [...] על המשפטן לבחור מבין כל הפרשנויות האפשריות מבחינה סמנטית את הפרשנות המגשימה בדרך הטובה ביותר את התכלית שלשמה נוצרו כללי המשפט. תכלית זו אינה חבויה בתוך כללי המשפט עצמם. היא מתבקשת מהבנת התחום המוסדר על ידי המשפט. לכן הבנת התחום המוסדר חיונית לפרשנותו של כל כלל משפטי, ובלעדיה אין לו פשר הולם" (ההדגשה הוספה – א"ב וה"ד)).

אקדמית במסגרתה של פרדיגמה אקדמית מחייב שלא תתקיים פרוצדורת מחקר שבה מושא המחקר הינו גם החוקר. זאת, כשם שהציווי המשפטי של חתירה להגעה לאמת משפטית במסגרת הפרדיגמה המשפטית מחייב, כחלק מהדוקטרינה המשפטית של אי-משוא-פנים, שלא יתקיים הליך משפטי שבו מי שהינו צד להליכים המשפטיים או מי שיש לו נגיעה ממשית אחרת להליכים הוא גם השופט [...].⁹¹

כתיבתם של שופטים מתוך פוזיציה – [...] פעם שופט תמיד שופט"⁹² – אינה כרוכה בניגוד עניינים מופשט בלבד אלא גם משפיעה על תוכן כתיבתם המחקרית, הכפוף לאילוצים הנובעים ממעמדם כשופטים.⁹³ טענתו של מאוטנר כי "מי שיטען כי התחדדה והזדקקה זהותם האקדמית של מלומדי המשפט של הדור הנוכחי יעשה לעצמו חיים קלים מדי",⁹⁴ שכן ניגוד העניינים לא התקיים בעת ששלטה בכיפה "הפרדיגמה הפורמליסטית",⁹⁵ אינה משכנעת. כתיבה אקדמית "פורמליסטית" עשויה, לא פחות מכתיבה אחרת ולעיתים אף יותר ממנה, לדרוש בחינה ביקורתית של נכונות הפרשנות של בית המשפט. שופטים מוגבלים בכתיבה כזאת. וכך גם משפטים מעשיים אחרים, כגון פרקליטים ויועצים משפטיים בשירות הציבור ואף עורכי דין פרטיים, שכתבתם המחקרית עשויה להיות מושפעת מתפקידם. הפנמתה של תובנה זו עשויה אף היא להיות הסבר למגמת ההתמקצעות של הכתיבה המשפטית האקדמית.

מכל מקום, במקרים רבים מחקר משפטי עדיין אינו מחייב הכשרה ומשאבים כמו מחקר בתחומים אקדמיים אחרים, ומכאן היכולת, למרות מגמת ההתמקצעות, גם של כותבים שאינם חוקרים אקדמיים מקצועיים, ואפילו של סטודנטים לתואר ראשון, לתרום מאמרים לכתב העת, גם אם בשיעור נמוך מזה שבעבר.

לצד הנהרות אלה של מגמת ההתמקצעות של הכותבים בכתב העת ניתן להצביע גם על הגדילה הדרמטית במספר חוקרי המשפט המקצועיים בישראל, בעיקר עקב ייסודם במהלך השנים, החל מתחילת שנות התשעים, של מספר רב של פקולטות ובתי ספר למשפטים בישראל.⁹⁶ אומנם לצד הצמיחה במספר חברי הסגל הפנימי חלה צמיחה גם במספר כתבי

91 מאוטנר "הפקולטה למשפטים", לעיל ה"ש 84, בעמ' 39.

92 כדבריו של השופט והפרופסור אהרן ברק. ראו אריאל בנדור וזאב סגל **עושה הכובעים – שיחות עם אהרן ברק** 112 (2009).

93 ראו בהרחבה איל זמיר "השופט ברק ודיני החוזים: בין אקטיביזם לאיפוק, בין חופש החושים לסולידאריות חברתית, בין שפיטה לאקדמיה" **ספר ברק – עיונים בהגותו השיפוטית של אהרן ברק** 343, 381–407 (איל זמיר, ברק מדינה וסיליה פסברג עורכים, 2009). ראו גם אריאל בנדור וטל סלע "על המידתיות של המידתיות" **משפטים** מב 1097, 1100 (2012).

94 מאוטנר "הפקולטה למשפטים", לעיל ה"ש 84, בעמ' 39.

95 ראו שם.

96 ראו לעיל ה"ש 40.

העת, 97 אך הדעת נותנת שהיוקרה שממנה נהנה פרסום במשפטים מביאה אנשי אקדמיה רבים להציע את מאמריהם לפרסום בכתב העת. 98

הסבר אפשרי נוסף, בעל אופי מעשי, למגמת ההתמקצעות של הכותבים הוא שבשונה מסטודנטים ומשופטים, חוקרים אקדמיים מקצועיים מושפעים ממערך תמריצים הקשור במנגנוני הקידום במוסדות להשכלה גבוהה, המעודדים לפרסם מאמרים דווקא בכתבי עת ולהעדיפם על פני פרסום מאמרים בספרים ופרסומים אחרים. לפי הסבר זה, ייתכן שהתמקצעות התחום המשפטי אינה הסיבה לשינוי, אלא תוצר לוואי שלו.

2. מספר הכתובות והכותבים : כתיבה לבד וכתובה משותפת

32. בדקנו את מספר הכותבים של המאמרים – כותבים יחידים לעומת כתיבה במשותף של כמה כותבים. מהממצאים המתייחסים לתקופת המחקר בכללותה – חמישים שנות משפטים – עולה כי הרוב המכריע של הכתיבה היא בידי כותבים יחידים. להלן הלוח:

לוח 17. שכיחות מספר הכותבים

%	N	
91.6	1045	1
7.2	82	2
.7	8	3
.4	4	4
.2	2	5
100.0	1141	סך הכול

ואולם התמונה משתנה מהותית עם פילוח הממצאים לפי עשורים, כמפורט בלוח הבא:

לוח 18. שכיחות מספר הכותבים למאמר לפי עשורים

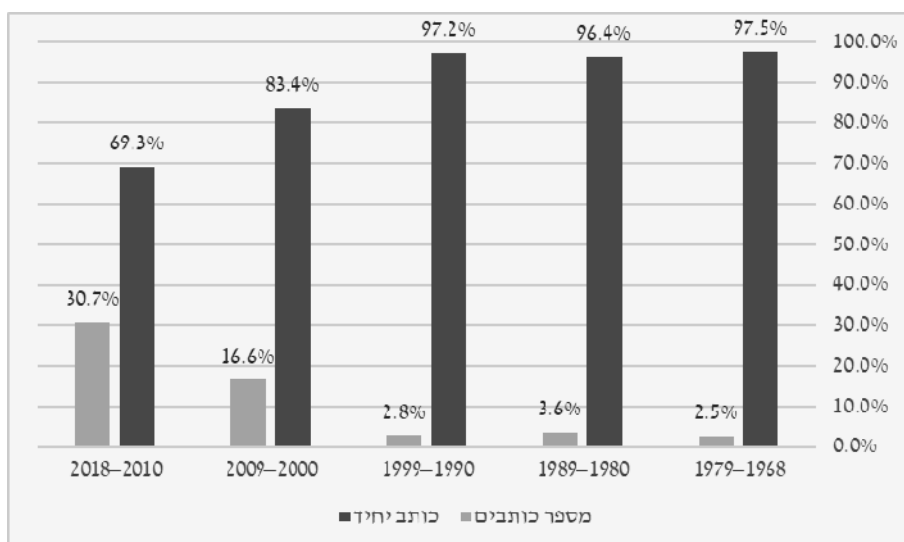
2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
69.3%	106	83.4%	121	97.2%	208	96.4%	266	97.5%	344	כותב/ת יחיד/ה
30.7%	47	16.6%	24	2.8%	6	3.6%	10	2.5%	9	מספר כותבים

97 ראו לעיל ה"ש 21 והטקסט הנלווה אליה.

98 כאמור, אחת ממגבלות המחקר הייתה היעדר נתונים בדבר המאמרים שהוגשו לכתב העת לשיפוט. ראו לעיל ס' 8 ("רביעית [...]"). עם זאת, ברוח הוועדה לדירוג כתבי עת משפטיים (לעיל ה"ש 21), משפטים נמנה עם ארבעת כתבי העת המשפטיים הכלליים בעברית שזכו לדירוג הגבוה ביותר (A), לצד כתב עת משפטי מתמחה אחד (משפט וממשל) ושני כתבי עת במשפט עברי (דיני ישראל ושנתון המשפט העברי), מתוך 25 כתבי עת שדורגו.

להלן הממצאים בתרשים:

תרשים 10. שכיחות מספר הכותבים למאמר לפי עשורים

בשלושת העשורים הראשונים רק שיעור זעום של המאמרים נכתב בידי יותר מכותב אחד. למן העשור הרביעי (משנת 2000) חלה קפיצה בשיעור המאמרים שנכתבו בידי כמה כותבים – 16.6% בעשור הרביעי, והכפלה של שיעור זה ל-30.7% בעשור האחרון. ההבדלים נמצאו מובהקים במבחן חי בריבוע ($\chi^2(4)=143.96, p<0.001$).

33. הסבר אפשרי לעלייה בשיתופי הפעולה בכתיבת מאמרים הוא הרחבת המחקרים הבינ-תחומיים – הן בין-תחומיות משפטית והן בין-תחומיות המשלבת תחום משפטי עם תחום לא משפטי, ואף שילוב בין מתודולוגיות. גם כתיבה אמפירית, כגון המחקר הזה, ששיעורה עלה בעשור האחרון, ושכרוכה בשעות מחקר וכתיבה רבות, נעשית במקרים רבים במשותף בידי כמה חוקרים.⁹⁹ ואכן, מתוך 15 מאמרים שקודדו כאמפיריים, עשרה היו משותפים (מתוכם חמישה נכתבו במשותף בידי כותבים שכללו נשים וגברים), ורק חמישה נכתבו בידי כותב (שלושה מאמרים) או כותבת (שני מאמרים) יחידים.

לא מן הנמנע כי המגמה של עלייה מהותית בשיעור הפרסומים המשותפים למספר כותבים מבטאת גם שינוי נרחב בתרבות האקדמית. היכולת הגלומה בכתיבה משותפת

99 למשל, מתוך שבעה מחקרים אמפיריים שפורסמו בחוברת מד(3) של משפטים מפברואר 2015, שהוקדשה למחקרים משפטיים אמפיריים ואקספרימנטליים, שישה נכתבו בידי כמה כותבים: ארבעה מאמרים בידי שני כותבים, מאמר אחד בידי שלושה כותבים ומאמר אחד בידי ארבעה כותבים. לכתובה משותפת במחקרים משפטיים אמפיריים ראו Tom Ginsburg & Thomas J. Miles, *Empiricism and the Rising Incidence of Coauthorship in Law*, 2011 U. ILL. L. REV. 1785 (2011); Lynn M. LoPucki, *Disciplinary Legal Empiricism*, 76 MD. L. REV. 449, 463–474 (2017).

לסיעור מוחות ולסינרגייה בין כותבים שונים מניעה חוקרים הולכים ומתרכבים לכתוב במשותף גם בנושאים שאינם בין-תחומיים, שבהם לכותבים השונים מומחיות דומה. על זה יש להוסיף את הקלות המעשית של כתיבה משותפת בעידן הטכנולוגי. ההתפתחות הטכנולוגית שהביא עימו העידן הדיגיטלי מאפשרת שיתוף קבצים, עבודה משותפת מרחוק ועבודה בו-זמנית של כמה משתמשים על אותו הקובץ. לא מפתיע אפוא כי העלייה הגדולה ביותר של שכיחות מספר הכותבים למאמר חלה בשני העשורים האחרונים, שבהם הייתה ההתפתחות הטכנולוגית בהיבטים המקילים כתיבה מחקרית משותפת הגדולה ביותר.

ייתכן שניתן לייחס מידה מסוימת של תרומה לעליית שיעור הכתיבה המשותפת גם לעליית השיעור של כותבות נשים,¹⁰⁰ שיתכן כי הן נוטות לעבודת צוות יותר מגברים.¹⁰¹

3. מגדר

34. בדקנו את ייצוגם של נשים וגברים בכותבים בכתב העת. ממצאי הבדיקה, לפי עשורים, מפורטים בלוח הבא:

לוח 19. שכיחות מגדר הכותבים לפי שנים

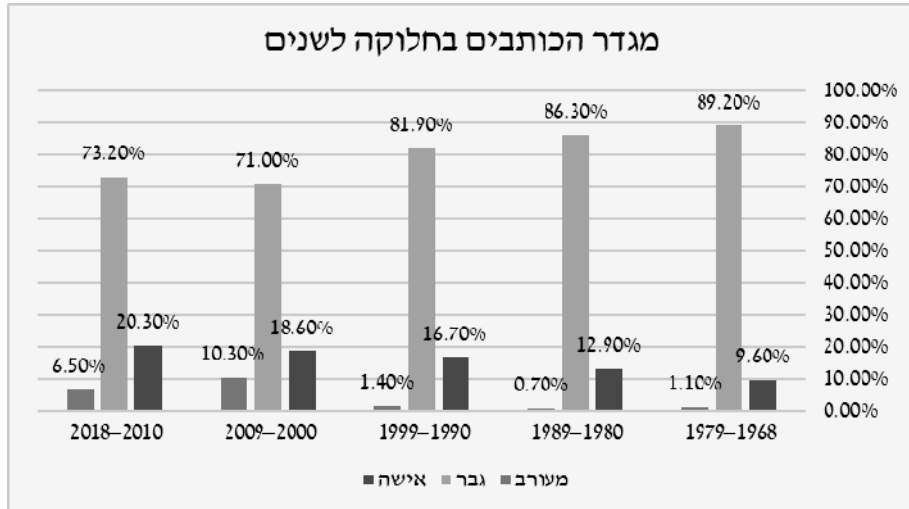
2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
20.3%	31	18.6%	27	16.7%	36	12.9%	36	9.6%	34	אישה
73.2%	112	71.0%	103	81.9%	176	86.3%	240	89.2%	315	גבר
6.5%	10	10.3%	15	1.4%	3	0.7%	2	1.1%	4	אישה וגבר במשותף

100 ראו להלן ס' 34–35.

101 מחקר ניסויי מצא כי נשים נוטות להעדיף עבודת צוות גם כאשר בחירה זו אינה נראית יעילה יותר. ההסבר שהציעו החוקרים מניח כי נשים הן בעלות ביטחון עצמי נמוך מזה של גברים, ולכן הן נוטות לבחור לעבוד עם אדם אחר שנתפס בעיניהן כשיר יותר למשימה. ראו Peter J. Kuhn & Marie-Claire Villevall, *Are Women More Attracted to Cooperation Than Men?*, 125 *ECON. J.* 115 (2013). הסבר אפשרי אחר נשען על מחקרים תאורטיים ואמפיריים מתחומי הפסיכולוגיה והסוציולוגיה, המלמדים, בין היתר כי החשיבה הגברית מניחה את האוטונומיה האישית בראש סדרי העדיפויות, ואילו החשיבה הנשית מקנה חשיבות גבוהה למערכות יחסים. ראו למשל CAROL GILLIGAN, IN A *DIFFERENT VOICE: PSYCHOLOGICAL THEORY AND WOMEN'S DEVELOPMENT* (1982). לסקירה תמציתית של אחדים ממחקרים אלה ראו הדר דנציג-רוזנברג ודנה פוגין' "כשאהבה כואבת": על דילמת ההתחשבות בבקשתן של נשים החיות בצל האלימות להקל בענישת הפוגע" *מחקרי משפט* כו 589, 625–627 (2010) וההפניות המוזכרות שם.

להלן ממצאים אלה בתרשים:

תרשים 11. שכיחות מגדר הכותבים לפי עשורים

3.5. מהממצאים ניכרת מגמה מובהקת של עלייה בשיעור הנשים בקרב הכותבים, אשר היה בעשור הראשון (שנות השבעים) 9.6%, ועלה בהדרגה לשיעור של 20.3% בעשור החמישי (בין 2010 ל-2018).

השיעור הקיים של מאמרים שכתבו חברות סגל הפנים בפקולטות ובבתי ספר למשפטים נמוך במידה מסוימת משיעור הנשים שבקרב חברות וחברי סגל הפנים בפקולטות ובבתי הספר למשפטים,¹⁰² אם כי נראה שבמהלך העשור החמישי, לאחר תחילתו, חלה עלייה בשיעור חברות הסגל בפקולטות למשפטים באוניברסיטאות.¹⁰³ לא איתרנו נתונים בעניין שיעור הנשים חברות סגל הפנים בפקולטות ובבתי הספר למשפטים בישראל לאורך

102 במחקר בהכנה של יובל אלבשן, הכולל נתונים מ-2017, מצוין כי שיעור חברות הסגל בפקולטה למשפטים של האוניברסיטה העברית בירושלים הוא 35%; באוניברסיטת חיפה – 37%; באוניברסיטת בר-אילן ובאוניברסיטת תל אביב – 27%; במרכז האקדמי שערי מדע ומשפט – 59%; במסלול האקדמי של המכללה למינהל – 53%; במכללה האקדמית צפת – 38%; במכללה האקדמית נתניה – 38%; במכללה האקדמית ספיר – 31%; בקריה האקדמית אונו – 28%; במרכז האקדמי למשפט ולעסקים – 26%; ובמרכז הבינתחומי – 25%. ראו טלי חרותי-סובר "גברים אשכנזים שלמדו בחו"ל: כך נראים המרצים למשפטים בישראל" *TheMarker* (14.12.2017) <https://tinyurl.com/y48rxp8w>.

103 לפי דוח הוועדה לקידום וייצוג נשים במוסדות להשכלה גבוהה (2015), <https://tinyurl.com/yyzpwbc5> (להלן: דוח הוועדה לקידום וייצוג נשים), שהוקמה על-ידי הוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) של המועצה להשכלה גבוהה והמועצה לקידום נשים במדע ובטכנולוגיה שליד משרד המדע, הטכנולוגיה והחלל, שיעור הנשים בקרב חברות הסגל הפנימי בפקולטות למשפטים של האוניברסיטאות בתשע"ג (2013) היה 27%. לפי הדוח זה (שם, בעמ' 43), שיעור הנשים בקרב חברות הסגל בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים היה 22%.

חמישים שנות משפטים, אך ניתן להעריך, במידה רבה של ביטחון, כי מגמת העלייה בשיעור הכותבות במהלך חמשת העשורים משקפת עלייה בשיעור חברות הסגל. השפעה נוספת אפשר אולי לשייך לשכיחות הגבוהה יותר של הכתיבה הסטודנטאלית בעשורים הראשונים לפי שיעור הסטודנטיות היה נמוך בעבר משיעור הסטודנטים במידה ניכרת (לעומת שוויון ואף יתרון מספרי קל לסטודנטיות כיום).

36. בדקנו את היחס במגדר הכותבים בין כותבים יחידים לכותבים במשותף. כפי שהיה אפשר לצפות, בקרב כותבים יחידים יש שיעור גבוה של גברים – 85%, ואילו בקרב כותבים במשותף רק 54.2% הם גברים; 34.4% מהמאמרים נכתבו בידי גברים ונשים יחד, ו-11.5% מהמאמרים המשותפים נכתבו בידי נשים בלבד. הבדלים אלה נמצאו מובהקים. עם זאת העלייה בד בבד של שיעור הנשים באקדמיה ושל הכתיבה המשותפת – שאינה מלווה בהכרח בקשר סיבתי בין שני הפרמטרים האלה (אם כי איננו שוללים קשר סיבתי מסוים) – עשויה להוביל לכתיבה משותפת רבה יותר של נשים, שכן בתקופה שבה כתיבה משותפת הייתה נדירה, שיעור הכותבים הגברים היה גבוה במידה ניכרת משיעור הכותבים הגברים בתקופה שבה כתיבה משותפת הפכה למקובלת.¹⁰⁴

לוח 20. שכיחות מגדר הכותבים לפי מספר הכותבים של המאמרים

	כותב יחיד		כמה כותבים	
	%	N	%	N
אישה	14.6%	153	11.5%	11
גבר	85.4%	892	54.2%	52
מעורב	0.0%	0	34.4%	33

37. גם בשיעור המאמרים שנכתבו במשותף בידי גברים ונשים חלה עלייה עד לעשור הרביעי ולאחריה ירידה אף בשיעור הכתיבה המשותפת הכולל בעשור החמישי (30.7%) ביחס לעשור הרביעי (16.6%).

הסבר אפשרי לירידה בעשור האחרון של שיעור הכתיבה המשותפת לנשים ולגברים הוא בעליית שיעור הנשים בסגל האקדמי, המאפשרת כתיבה במשותף רבה יותר בידי כמה נשים.

4. שיוך מוסדי של הכותבות והכותבים לאוניברסיטה העברית בירושלים

38. כדי לבחון את המידה שבה משפטים משמש כמה לכותבים מהאוניברסיטה העברית בירושלים לעומת כותבים שאין להם שיוך מוסדי לאוניברסיטה העברית בדקנו את שיעור הכותבים משורות האוניברסיטה העברית.

נמצא כי 49.25% מהמאמרים שפורסמו בחמישים שנות כתב העת נכתבו בידי כותב אחד לפחות עם שיוך לאוניברסיטה העברית. במהלך חמשת העשורים חלו שינויים בשיעור המאמרים האלה מתוך כלל המאמרים שפורסמו בכתב העת. הפירוט להלן בלוח הבא:

104 ראו לעיל ס' 32–33.

לוח 21. שיוך הכותבים לאוניברסיטה העברית בירושלים לפי עשורים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
67.3%	103	55.2%	80	40.5%	87	27.0%	75	66.6%	235	לא שייך לאוני' העברית
32.7%	50	44.8%	65	59.5%	128	73.0%	203	33.4%	118	שייך לאוני' העברית

לבד מהמעבר מהעשור הראשון (שכאמור היה קושי רב בקידוד הממצאים עליו בכל הנוגע למאפייני הכותבים, לרבות שיוכם לאוניברסיטה העברית) אל העשור השני, ניכרת מגמה של ירידה בשיעור הכותבים בעלי שיוך לאוניברסיטה העברית ביחס לכותבים שאין להם שיוך כזה. ההבדל נמצא מובהק ($\chi^2(4)=125.24, p<0.001$). המשמעות של מגמה זו עמומה וקשה לפיענוח בשל ההרכב המגוון של שתי הקבוצות, שכל אחת מהן משולה לסלט פירות (כדוגמת תפוחים ואגסים). כך, קבוצת הכותבים שיש להם שיוך לאוניברסיטה העברית כוללת חברי סגל פנים מהפקולטה למשפטים ומפקולטות אחרות, סטודנטים (לרבות סטודנטים לתואר ראשון), עורכי דין (למשל מנחי קליניקות משפטיות) ושופטים (למשל מורים מן החוץ המלמדים בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית). קבוצת הכותבים שאין להם שיוך לאוניברסיטה העברית כוללת בין היתר הן חברי סגל פנים, כלומר חוקרים מקצועיים, במוסדות אחרים, והן שופטים ועורכי דין.

מכל מקום, ב"מבחן התוצאה" המשמעות של מגמה זו היא כי משפטים הפך מכתב עת פנימי ברובו של האוניברסיטה העברית (73% מכלל הכותבים בשנות השמונים) לכתב עת שבו מרבית הכותבים אינם משורות האוניברסיטה (67.3% בעשור האחרון, החל מ־2010).

39. ב־328 (28.6%) מהמאמרים אחד הכותבים לפחות הוא חבר סגל הפנים של האוניברסיטה העברית. ראו בלוח הבא:

לוח 22. שכיחות מאמרים לפי שיוך לאוניברסיטה העברית בירושלים

%	N	
71.4	817	לא שיוך לאוניברסיטה העברית
28.6	328	שיוך לאוניברסיטה העברית
100.0	1145	סך הכול

להלן הממצאים לפי עשורים:

לוח 23. שכיחות הכותבים חברי הסגל התקני באוניברסיטה העברית בירושלים מתוך כלל הכותבים לפי עשורים

2018–2010		2009–2000		1999–1990		1989–1980		1979–1968		
%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	
79.7%	122	69.0%	100	54.4%	117	53.6%	149	92.9%	328	לא חבר/ה בסגל האוניברסיטה העברית
20.3%	31	31.0%	45	45.6%	98	46.4%	129	7.1%	25	חבר/ה בסגל האוניברסיטה העברית

כאמור, הנתונים על העשור הראשון בהיבט זה אינם מהימנים. באשר לעשורים הבאים, שיעור הכותבים חברי סגל האוניברסיטה העברית היה כ-46% בעשור השני ובעשור השלישי, וירד למן העשור הרביעי (31%) ל-20.3% בעשור החמישי – חמישית בלבד מכלל הכותבים בכתב העת.

40. ממצאים נוספים נוגעים לשיעור הכותבים חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ביחס לכותבים חברי סגל הפנים של פקולטות ובתי ספר למשפטים אחרים. ניתן לראות, ראשית, כי שיעור חברי סגל הפנים של האוניברסיטה העברית מתוך כלל חברי הסגל של מוסדות להשכלה גבוהה שפרסמו בכתב העת ירד בהדרגה במהלך העשורים מ-82.7% בעשור השני – שנות השמונים (כאמור, הקידוד של נתוני הכותבים בעשור הראשון אינו מדויק) – ל-26.7% בעשור החמישי. שנית, כי גם בעשור החמישי שיעור הכותבים במשפטים חברי סגל הפנים של האוניברסיטה העברית עולה על שיעורם בכלל חברי הסגל של הפקולטות ובתי הספר למשפטים בישראל. ראו להלן בלוח:

לוח 24. שכיחות הכותבים חברי סגל האוניברסיטה העברית בירושלים, חברי סגל מוסדות אחרים להשכלה גבוהה וכותבים שאינם חברי סגל

המספרים שבסוגריים – האחוז מתוך הכותבים שהם חברי סגל פנים של פקולטה או בית ספר למשפטים

%	N		
7.1 (75.8)	25	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	1979–1968
2.3 (24.2)	8	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
90.7	320	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	353	סך הכול	
46.4 (82.7)	129	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	1989–1980
9.7 (17.3)	27	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
43.9	122	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	278	סך הכול	
45.6 (64.9)	98	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	1999–1990
24.7 (35.1)	53	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
39.8	64	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	215	סך הכול	
31.0 (42.0)	45	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	2009–2000
42.8 (58.0)	62	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
26.2	38	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	145	סך הכול	

%	N		
20.3 (26.7)	31	חבר/ת סגל באוניברסיטה העברית	2018–2010
55.6 (73.3)	85	חבר/ת סגל במוסד אחר להשכלה גבוהה	
24.2	37	לא חבר/ת סגל במוסד להשכלה גבוהה	
100.0	153	סך הכול	

41. בהיעדר נתונים על מספרי המאמרים שהוגשו לכתב העת בכלל ועל מספרי המאמרים שהגישו לכתב העת חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית ביחס למאמרים שהגישו למשפטים חברי סגל של פקולטות ובתי ספר למשפטים אחרים וכותבים שאינם חברי סגל בפרט – ממצאים אלה ניתנים לפירושים שונים. במבחן התוצאה, לצד מגמה של ירידת שיעורם של הכותבים שאינם חוקרי משפט מקצועיים ניכרת גם מגמת ירידה של שיעור הכותבים חברי סגל הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית, ולצידה מגמת עלייה בשיעורם של כותבים שהם חברי הסגל של מוסדות אחרים להשכלה גבוהה, שכיום הם מרבית הכותבים בכתב העת. הסבר אינטואיטיבי אפשרי הוא שבמהלך השנים, ובעיקר בעשור השלישי (שנות התשעים), הוקמו פקולטות ובתי ספר למשפטים רבים נוספים,¹⁰⁵ ומספר חברי סגל הפנים המשתייכים לקבוצה זאת אפוא גדל.

ד. קורלציות בין מאפייני המאמרים למאפייני הכותבות והכותבים

42. ערכנו כמה הצלבות בין פרמטרים הנוגעים למאמרים ולתוכנם לבין פרמטרים הנוגעים לכותבים על מנת לבחון את קיומן של קורלציות ביניהם. ניתן כמובן לערוך עשרות רבות של הצלבות (בהינתן האפשרות, וגם הערך, של הצלבות לפי עשורים), אך הסתפקנו בכמה הצלבות שבהן מצאנו עניין מיוחד.

1. קורלציות בין סוגות המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים והמגדר של הכותבות והכותבים

43. בדקנו אם קיים הבדל מובהק בין סוגות הכתיבה (מאמר רגיל, הערת פסיקה וכו') שאנשי אקדמיה מקצועיים במשפטים (חברי סגל הפנים של פקולטות ובתי ספר למשפטים) נוטים להן לבין סוגות הכתיבה אשר כותבים שמחקר אקדמי אינו עיסוקם נוטים להן. השערתנו הייתה כי אנשי אקדמיה מקצועיים יישו יותר לכתיבת מאמרים רגילים, ואילו כותבים אחרים יישו לסוגות אחרות, שבדרך כלל אופי הכתיבה בהן מופשט ותאורטי פחות ומעשי יותר. השערה זו, כעולה מהממצאים המפורטים בלוח הבא, התאמתה:

105 ראו לעיל ה"ש 40.

לוח 25. שכיחות סוגות הכתיבה לפי כותבים חברי סגל פנים במשפטים וכותבים אחרים

אנשי אקדמיה מקצועיים		אינם אנשי אקדמיה		
%	N	%	N	
57.2%	319	41.1%	238	מאמרים רגילים
17.0%	95	20.7%	120	הערת פסיקה
12.0%	67	12.4%	72	הערת חקיקה
8.2%	46	15.2%	88	ביקורת או תגובה לספר או מאמר
5.0%	28	9.7%	56	הרצאה או דברי ברכה
0.5%	3	0.9%	5	אחר

ואכן, שיעור המאמרים הרגילים שפרסמו אנשי אקדמיה מתחום המשפטים היה גבוה מזה של שאר הכותבים, ועל פי זה, גם שיעורם של מאמרים מסוגות אחרות שפרסמו כותבים אחרים, כגון שופטים, עורכי דין וסטודנטים, היה גבוה יותר (אם כי לא בהרבה). ההבדלים נמצאו מובהקים ($X^2=37.48, p<0.001$).

44. עוד בדקנו אם קיימת קורלציה בין סוגת הכתיבה למגדר הכותבים. הבדיקה לא הראתה הבדלים מובהקים בין סוגות הכתיבה המועדפות על גברים לעומת אלה המועדפות על נשים. ראו בלוח הבא:

לוח 26. שכיחות מגדר הכותבים לפי סוגת הכתיבה

אחר	הרצאה או דברי ברכה		ביקורת או תגובה לספר או מאמר		הערת חקיקה		הערת פסיקה		מאמרים רגילים			
	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N		
אישה	25.0%	2	8.3%	7	9.0%	12	12.2%	17	17.2%	37	15.8%	88
גבר	75.0%	6	89.3%	75	89.6%	120	85.6%	119	79.5%	171	80.8%	450
מעורב	0.0%	0	2.4%	2	1.5%	2	2.2%	3	3.3%	7	3.4%	19

2. קורלציות בין אורך המאמרים לבין המאפיינים המקצועיים של הכותבות והכותבים ומספרם

45. בדקנו אם קיימת קורלציה בין אורך המאמרים לבין המקצועיות האקדמית של הכותבים (השתייכותם לסגל הפנים של פקולטות ובתי ספר למשפטים). השערתנו הייתה כי מאמריהם של חוקרים אקדמיים מקצועיים יהיו ארוכים יותר, בשל הידע והפנאי שיש לחוקרים כאלה, המאפשרים להם לעשות מחקרים יסודיים, והתמקדותם, כאמור בתת הפרק הקודם, בכתיבת מאמרים רגילים, שבדרך כלל הם מקיפים יותר מהערות חקיקה, מהערות פסיקה, מביקורות על ספרים או מהרצאות. השערה זו התאמתה, ואף במידה דרמטית, כמפורט בלוח הבא:

לוח 27. מספר עמודים וסטיית תקן לפי כותבים חברי סגל פנים במשפטים וכותבים אחרים

מספר עמודים			
ממוצע	סטיית תקן	N	
20.43	18.606	581	לא אנשי אקדמיה
36.09	23.940	563	אנשי אקדמיה

מבחן t להשוואה בין מדגמים לא מזווגים העלה כי הבדלים אלה הם מובהקים $(t(1142)=12.37, p<0.001)$.

ואכן, מאמרים מאת אנשי אקדמיה מקצועיים ארוכים בממוצע ביותר מ-75% (!) ממאמרים מאת כותבים שאינם אנשי אקדמיה מקצועיים.

עם זאת לא מן הנמנע כי הבדל דרמטי זה אינו נובע רק מהטעמים שאותם הזכרנו. כאמור, נמצאה מגמה מובהקת של גידול באורך המאמרים המתפרסמים במשפטים,¹⁰⁶ שאותה ייחסנו במידה רבה לשינויים של אופנה.¹⁰⁷ בד בבד נמצאה גם מגמה מובהקת של עלייה בשיעור חברי סגל הפנים של פקולטות ובתי ספר למשפטים (חוקרי משפט מקצועיים) מתוך כלל הכותבים בכתב העת.¹⁰⁸ ניתן לייחס אפוא חלק מההבדל באורך המאמרים בין אנשי אקדמיה לכותבים אחרים לכך שמאמרים של כותבים שאינם אנשי אקדמיה התפרסמו בכתב העת בשיעור גבוה יותר בעת שבה היה אורך המאמרים המקובל קטן מאורכם הממוצע במהלך תקופת המחקר בכללותה. חלק מההבדל אינו נובע אפוא מההבדלים באופי הכתיבה בין כותבים בעלי מאפיינים שונים כל אחד, אלא משינויים שחלו באורך המאמרים האופנתי ובמיהות הכותבים בכתב העת.

46. בדקנו אם קיימת קורלציה בין אורך המאמר למספר הכותבים. אף שקשה לראות קשר ענייני בין מספר הכותבים למספר המילים, הרי שהממצאים, כמפורט בלוח הבא, מצביעים על קורלציה מובהקת כזאת:

לוח 28. ממוצעים וסטיות תקן של מספר עמודים במאמר לפי מספר הכותבים

מספר כותבים		כותב/ת יחיד/ה		מספר עמודים
ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	
40.9	22.9	27.0	22.4	

מאמרים מאת שני כותבים או יותר ארוכים אפוא בממוצע ב-66% (!) ממאמרים מאת כותבים יחידים. מבחן t להשוואה בין מדגמים לא מזווגים העלה כי הבדלים אלה הם מובהקים $(t(1139)=5.798, p<0.001)$.

47. הסבר אפשרי הוא שהקורלציה המובהקת בין אורך המאמרים למספר הכותבים נובעת מכך שרבים מהכותבים מחלקים ביניהם את הכתיבה. בהיעדר הגבלות קפדניות על אורך המאמר, כפי שנהוג בחלק מכתבי העת בחו"ל בשיפוט עמיתים,¹⁰⁹ כל אחד מהכותבים

106 ראו לעיל ס' 14.

107 ראו לעיל ס' 15.

108 ראו לעיל ס' 27-28.

109 ראו לעיל ה"ש 48-50 והטקסט שאותו הן מלוות.

כותב מאמר זוטא בפני עצמו, וכך המאמרים המשותפים הם במקרים רבים חיבור של שני כתיב־יד. השערה אפשרית אחרת היא שמאמרים משותפים משתייכים במידה רבה לסוגת המאמרים הרגילים, וכאמור, אלה ארוכים ממאמרים מסוגות אחרות.

3. קורלציות בין תחומי המאמרים לבין המגדר של הכותבות והכותבים

48. בדקנו את התחומים המשפטיים של המאמרים לפי מגדר הכותבים (במאמרים מאת כותבים או כותבות יחידים). להלן הממצאים בשני הלוחות הבאים:

לוח 29. עשרת התחומים (לרבות פרספקטיבות וזרמים) השכיחים ביותר במאמרים שכתבו נשים

%	N	
22.1%	36	דיני עונשין
20.9%	34	משפט חוקתי
14.1%	23	דיני חוזים
10.4%	17	משפט מינהלי
9.2%	15	אחר
8.6%	14	דיני קניין
8.0%	13	משפט השוואתי
7.4%	12	דיני נזיקין
6.1%	10	דיני תאגידים
6.1%	10	משפט ומגדר

לוח 30. עשרת התחומים (לרבות פרספקטיבות וזרמים) השכיחים ביותר במאמרים שכתבו גברים

%	N	
13.9%	130	דיני עונשין
13.7%	128	משפט חוקתי
11.7%	109	דיני חוזים
9.5%	89	דיני נזיקין
9.2%	86	אחר
9.1%	85	דיני קניין
7.5%	70	דיני משפחה וירושה
7.4%	69	דיני תאגידים
6.9%	64	משפט מנהלי
6.5%	61	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)

הממצאים אינם משקפים הבדלים מהותיים בתחומי הכתיבה העיקריים בין נשים לגברים גברים. תחומים הנכללים בעשרת התחומים המועדפים על נשים שאינם נמנים עם עשרת

התחומים המועדפים על גברים הם משפט השוואתי ומשפט ומגדר (התחום האחרון בוודאי אינו מפתיע). תחומים הנכללים בעשרת התחומים המועדפים על גברים שאינם נמנים עם עשרת התחומים המועדפים על נשים הם דיני משפחה וירושה ותורת המשפט (כולל פרשנות).

ה. חמישים שנות משפטים: שינויים בהרגלי הכתיבה ממבט רחב

49. הממצאים האמפיריים על הכתיבה במשפטים במהלך חמישים שנות כתב העת מעידים שכמעט בכל הפרמטרים שנבדקו לא שקטה הכתיבה על שמריה. הן הממצאים באשר למאמרים שהתפרסמו בכתב העת, הן הממצאים באשר לכותבות ולכותבים בו והן הממצאים בדבר קורלציות בין פרמטרים הנוגעים למאמרים לבין פרמטרים הנוגעים לכותבים, מצביעים ברובם על מגמות, וכמעט כולם על דינמיות, כפי שתארנו וניסינו להנהיר בפרקים הקודמים.

50. ממבט רחב ניתן להציע למגמות ולדינמיות העולים מממצאי המחקר הסברים מחמישה סוגים עיקריים: ראשית, הסברים הקשורים להתפתחויות במשפט הישראלי (ולעיתים במשפט המשווה) הפוזיטיבי, כלומר התפתחויות בחקיקה ובפסיקה; שנית, הסברים הקשורים להתפתחויות חוץ-משפטיות בישראל או בעולם, כגון התפתחויות טכנולוגיות או פוליטיות; שלישית, התפתחויות אקדמיות ומחקריות, כגון התפתחותם של תחומי מחקר, מתודולוגיות, תאוריות, גישות ותובנות חדשות על המשפט; רביעית, התפתחויות ארגוניות ותרבותיות פנים-אקדמיות, כגון התפתחויות הקשורות לאמות המידה לקידום בדרגות אקדמיות, למודל המימון של המוסדות הציבוריים להשכלה גבוהה ולסטנדרטים ליוקרה אקדמית; לבסוף, חמישית, שינויים של אופנה. להלן, בתמצית, פירוט של כל אחד מהסברים.

(1) התפתחויות במשפט הפוזיטיבי: המשפט הפוזיטיבי – הן החקיקה והן פסיקת בתי המשפט – אינו סטטי. וכך אמר אהרן ברק, אז שופט בית המשפט העליון, בטקס הענקת תארים למוסמכים ולבוגרים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב, שנערך במאי 1991:

סיום הלימוד האוניברסיטאי אינו סיום הלימודים. תהליך הלמידה שלכם אינו צריך להיפסק לעולם. עליכם לעקוב אחר הספרות – המקצועית והכללית. בתוך עשר שנים, רוב המשפט של יומיום של היום יתיישן. רוב פסקי-הדין שכתבתי שוב לא תהיה להם חשיבות, ובמידה רבה אנו כותבים על קרח, הנמס עם בוא החום. מכאן החשיבות הרבה של הלימוד המתמשך.¹¹⁰

דברים אלה, שנאמרו לסטודנטיות ולסטודנטים למשפטים עם סיום לימודיהם, מתאימים לא פחות גם לחוקרות ולחוקרים. המשפט משתנה – "נכתב על קרח" כלשונו של ברק – ומכאן

110 אהרן ברק "עם סיומה של תחילת הדרך" עיוני משפט טז 209, 209 (1991).

גם שינויים במחקרים עליו. כך, בהיבט החקיקה, מאז ייסוד **משפטים** חוקקו בין היתר חוק החוזים (חלק כללי), התשל"ג-1973,¹¹¹ אשר הוזכר ב-179 מאמרים שפורסמו בכתב העת; חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, אשר הוזכר ב-97 מאמרים שפורסמו בכתב העת; חוק יסודות המשפט, התש"ם-1980, אשר הוזכר ב-50 מאמרים שפורסמו בכתב העת. במהלך חמישים שנות **משפטים** נתן בית המשפט העליון את פסק דין **בנק המזרחי**,¹¹² אשר הוזכר ב-56 מאמרים שפורסמו בכתב העת; את פסק דין **אפרופים**,¹¹³ אשר הוזכר ב-14 מאמרים שפורסמו בכתב העת; את פסק דין **א.ש.י.ר.**,¹¹⁴ אשר הוזכר בעשרה מאמרים שפורסמו בכתב העת.

(2) התפתחויות חוץ-משפטיות: התפתחויות חוץ-משפטיות מחייבות פיתוח והתאמה של המשפט ושל חקר המשפט. דוגמה מובהקת להתפתחות חוץ-משפטית כזאת היא המהפכה הטכנולוגית, שהיו לה השלכות מהותיות, לעיתים דרמטיות, על כמה וכמה תחומי משפט, ובהם דיני קניין רוחני, דיני לשון הרע, דיני פרטיות ודין אזרחי. המילה "אינטרנט" למשל מופיעה ב-114 מאמרים שפורסמו עד עתה ב**משפטים**. גם התפתחויות פוליטיות משפיעות על סדר היום של חוקרי המשפט. דוגמה מובהקת נוגעת לשאלות משפטיות רבות – פוזיטיביות, תאורטיות ונורמטיביות – שהתעוררו בעקבות השליטה הישראלית בשטחים ולשינויים שחלו בה במהלך השנים, כגון בעקבות הסכמי אוסלו או תוכנית "ההתנתקות". הצירוף "יהודה ושומרון" למשל מופיע ב-39 מאמרים שפורסמו בכתב העת.

(3) התפתחויות אקדמיות ומחקריות: אומנם בחקר המשפט קשה לזהות התפתחויות ליניאריות מובהקות¹¹⁵ או שאלות תאורטיות או נורמטיביות מהותיות שיש קונצנזוס בדבר פתרונן בין החוקרים או שחלו שינויים מוסכמים בדבר המענה להן.¹¹⁶ עם זאת במהלך השנים התפתחו תחומי משפט, כגון דיני הסביבה¹¹⁷ וגישה¹¹⁸; זרמי מחשבה, כגון לימודי המשפט הביקורתיים (CLS – Critical Legal Studies),¹¹⁹ אסכולות בין-תחומיות, כגון

111 ראו לעיל ה"ש 61.

112 ע"א 6821/93 **בנק המזרחי המאוחד בע"מ נ' מגדל כפר שיתופי**, פ"ד מט(4) 221 (1995).

113 ראו לעיל ה"ש 62.

114 רע"א 5768/94 **א.ש.י.ר. יבוא יצור והפצה נ' פורום אביזרים**, פ"ד נב(4) 289 (1998).

115 השוו לדבריו של לנדוי (לעיל ה"ש 56), המצוטטים לעיל בס' 19.

116 ראו לדוגמה המחלוקות בשאלה אם אומנם, ואם כן באיזה מובן, האמירה – ויש הגורסים: הקלישאה "We are all formalists now" היא מדויקת: גיל עשת **הטמעת תיקון 39 לחוק העונשין בפסיקה בישראל 1995–2005** 308–305 (2011); מנחם מאוטנר "על אי הוודאות במשפט וכמה מהשלכותיה" **משפט וממשל ט** 223, 259 (2006); Michael Steven Green, *Legal Realism as Theory of Law*, 46 WM. & MARY L. REV. 1915, 1917 (2005); Stephen Nayak-Young, *Delimiting the Proper Bounds of the "New Legal Realism"*, 12 INT'L J. CONST. L. 1008, 1017 (2014); Gregory S. Alexander, *Comparing the Two Legal Realisms: American and Scandinavian*, 50 AM. J. COMP. L. 131, 131 (2002); Brian Leiter, *Rethinking Legal Realism: Toward a Naturalized Jurisprudence*, 76 TEX. L. REV. 267, 267–268 (1997); Joseph William Singer, *Legal Realism Now*, 76 CAL. L. REV. 465, 467 (1988).

117 הצירוף "איכות הסביבה" מופיע ב-36 מאמרים שפורסמו בכתב העת **משפטים**.

118 המילה "גישה" (עם הצירוף "יישוב סכסוכים" יחד) מופיעה ב-11 מאמרים שפורסמו בכתב העת **משפטים**.

119 הצירוף "Critical Legal Studies" מופיע ב-17 מאמרים שפורסמו בכתב העת **משפטים**.

הגישה הכלכלית למשפט, משפט וחברה,¹²⁰ ומשפט וספרות;¹²¹ מתודולוגיות מחקר, כגון מחקר משפטי אמפירי לסוגיו. הדעת נותנת שהתפתחויות אלה השפיעו אף הן על התכנים ועל המתודולוגיות של הכתיבה המשפטית המחקרית.

(4) התפתחויות ארגוניות ותרבותיות פנים-אקדמיות: המוסדות להשכלה גבוהה מתמרצים משיקולים שונים, חלקם בעלי אופי כלכלי, את החוקרות והחוקרים, בין במישרין ובין בעקיפין, לבחור בנושאים ואף בשיטות מחקר מסוימים או להעדיף במות פרוסום ואפילו סוגות כתיבה מסוימות. כאמור, החוקרים מתמרצים לפנות בהצעות מחקר לקרנות ולצורך כך לבחור בנושאים ובשיטות מחקר אטרקטיביים מבחינת הקרנות.¹²² התמרוץ של פרסומים בחו"ל¹²³ עשוי להוביל לבחירת נושאים, לרבות לפרסומים בעברית, המתאימים גם למחקרים שיהיה אפשר לפרסמם מחוץ לישראל. דירוג כתבי העת¹²⁴ – שיש לו השלכות הן מבחינת הקידום בדרגות אקדמיות והן מבחינת תקצוב האוניברסיטאות – עשוי לעודד פרסום המחקרים הנתפסים כמתוחכמים ביותר, תחכום שייתכן שאינו ניטרלי מבחינה תוכנית,¹²⁵ בכתבי עת שדירוגם גבוה, ובהם **משפטים**.¹²⁶

(5) שיקולי אופנה: עם הפרמטרים שבדקנו נמנים גם פרמטרים – ובמיוחד מספר המילים בכותרות המאמרים, אך גם אורך המאמרים עצמם – שקשה להנהירם כמשקפים שיקולים או אינטרסים ענייניים כלשהם. ואולם, לא מן הנמנע כי "אופנה אקדמית" – לפחות במובן של "רוח הזמן" (צייטגייסט) במחקר ובכתיבה – עשויה להשפיע לעיתים גם על תוכני המאמרים או על המתודולוגיות שלהם.¹²⁷

5.1. ההסברים השונים אינם בהכרח ממצים,¹²⁸ ובוודאי הם אינם מוציאים אלה את אלה. אותה מגמה עשויה להיות מונהרת באופנים שונים, המצטברים אלה לאלה. מכל מקום, בדרך כלל בנתונים כמותיים כשלעצמם אין אינדיקציה חד-משמעית לפשר הממצאים. אכן, כדבריה של דפנה הקר, "בעוד כלי מחקר כמותניים יכולים על-פירוב לענות על השאלה 'מה', הם מתקשים לענות על השאלה 'למה'".¹²⁹ הצעותינו – בפרקים הקודמים ובפרק זה

120 הצירוף "משפט וחברה" מופיע ב-12 מאמרים שפורסמו בכתב העת **משפטים**.

121 הצירוף "משפט וספרות" מופיע ב-7 מאמרים שפורסמו בכתב העת **משפטים**.

122 ראו בנדר והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 381–386.

123 ראו להלן ס' 53.

124 ראו דוח הוועדה לדירוג כתבי עת משפטיים, לעיל ה"ש 21.

125 ראו גם לעיל ס' 8; לעיל ה"ש 23–24 והטקסט שאותו הן מלוות.

126 ראו לעיל ה"ש 98.

127 השוו למשל Gregory Shaffer, *New Legal Realism's Rejoinder*, 28 LJIL. 479, 480 (2015) ("Klabbers, a legal positivist, appears to question the usefulness of an empirical approach to law and legal questions, suggesting that the New Legal Realism is yet another academic fashion that will pass into the graveyard of fashions"); Robert F. Nagel, *Meeting the Enemy*, 57 U. CHI. L. REV. 633, 637 (1990) ("Bork is right to insist, against the academic fashion, that erudite and creative thinking has no special claim to legitimacy in public law, and that even in scholarship the simple truths—for all their lack of surprise—may still be true").

128 כך למשל ייתכן שאפשר לייחס השפעה מסוימת על תחומי המאמרים גם לחוקרים שהנחו במהלך השנים דוקטורנטים רבים, הממשיכים את דרכם המחקרית.

129 ראו הקר, לעיל ה"ש 20, בעמ' 339.

– לגורמים העשויים להסביר את השינויים בהרגלי הכתיבה בחמישים שנות משפטים הן השערות בלבד. אישושן מחייב מחקרי המשך ושיטות מחקר נוספות, כדוגמת מחקרים היסטוריים ואיכותניים.

1. אחרית דבר

52. כפי שצינו בפתיחה,¹³⁰ ממצאי המחקר אינם מתיימרים לחול על כלל הכתיבה המשפטית בישראל, שכן בדקנו רק כתב עת משפטי אוניברסיטאי אחד, משפטים, ולכן אין בידינו תמונה מלאה. ובכל זאת, הן בשל הוותק של משפטים ומרכזיותו והן לנוכח קידודם של כל המאמרים שפורסמו בכתב העת מיום שיצא לאור לראשונה עד היום, המאמר מסרטט מגמות שמהן ניתן ללמוד על כיוונים ונטיות, ופותח פתח למחקרי המשך שיבחנו מגמות רחבות יותר בכתיבה המשפטית בעברית.

53. בחירת במות הפרסום, לרבות פרסום בכתבי עת המתפרסמים בעברית לעומת כתבי עת המתפרסמים בשפות אחרות, בדרך כלל אנגלית, מושפעת ממערכת מורכבת של תמריצים – מדעיים, אישיים ומוסדיים – שחוקרי המשפט בישראל פועלים במסגרתם.¹³¹ בכתבה שהפגישה שישה דקנים של פקולטות ובתי ספר למשפטים באוקטובר 2013, לקראת פתיחתה של שנת הלימודים האקדמית,¹³² נכתב:

ששת הפרופסורים לא הסכימו על דבר כמעט, חוץ מעל כך שהמחקר האקדמי בתחום בעברית נמצא במשבר עמוק. בשל שיטת הקידומים של הסגל האקדמי שכופה עליהם המועצה להשכלה גבוהה, רבים מהחוקרים הישראליים במשפטים כותבים באנגלית לכתבי עת אמריקאיים יוקרתיים. רבים מהמחקרים של מיטב המוחות הישראליים עוסקים בדין האמריקאי, [...] וכך נזנח בהדרגה המחקר של הדין הישראלי. [...] אם המשבר החרף לא יטופל מיידית, ייפסק המחקר המשפטי בעברית, והדין הישראלי לא יתפתח בצורה מושכלת ומעמיקה.

אחד הדוברים צוטט אומר:

אין חלל ריק. אם האקדמיה ובתי המשפט לא מפתחים את המשפט הישראלי, מי שמפתח אותו זה המחקר והרגולציה.¹³³

הציפייה מחוקרי משפט במוסדות ישראליים להשכלה גבוהה לפרסם חלק ניכר ממחקריהם בחו"ל היא ככל הנראה ייחודית לישראל.¹³⁴ חשיבותם של מחקרים משפטיים בעברית אינה

130 ראו לעיל ס' 8 ("שלישית [...])."

131 ראו למשל בנדור והולצמן-גזית, לעיל ה"ש 7, בעמ' 374–386.

132 ראו רז וגואטה, לעיל ה"ש 4.

133 שם.

134 גזל-אייל (לעיל ה"ש 7, בעמ' 678), ציין על סמך שיחות עם עמיתים בבלגיה, בגרמניה, בדנמרק, בהולנד, בספרד, בפורטוגל ובשוודיה, כי "במדינות מערביות אחרות מקובל כי המחקר המשפטי הוא

נובעת רק מנגישותם הפחותה של מחקרים שאינם בעברית לקהילה המשפטית בישראל, וגם לא רק מהפגיעה הנגרמת מזה לפיתוח המשפט הישראלי. בשונה מתחומים אחרים הנוגעים לישראל, שבהם מיטב המחקרים יכולים להתפרסם באנגלית, מחקר מעמיק של המשפט הישראלי יכול במקרים רבים להיעשות רק בעברית. משפט של מדינה מסוימת הוא תת־דיסציפלינה בפני עצמה, שעיקר המחקר בה מתפרסם בכמות באותה מדינה. גם מאמרים על המשפט הישראלי המתפרסמים בחו"ל, במקרים רבים בכמות ספציפיות המתמחות במשפט השוואתי (הבמות "הכלליות" שמורות בדרך כלל לשיטות המשפט המקומיות), מוגבלים לתחומים המעוררים עניין גם מחוץ לישראל, והם מכוונים לקהל יעד שאינו בקיא במשפט הישראלי ובספרות המחקרית עליו, ולכן הם במקרים רבים מעמיקים פחות בהיבט הדוקטרינרי מפרסומים בנושאים דומים בעברית. יתר על כן, רבים מהפרסומים באנגלית של חוקרי משפט ישראלים אינם עוסקים במשפט הישראלי וגם אינם מציגים תאוריות מופשטות שאינן נוגעות לשיטת משפט מסוימת כלשהי, אלא עוסקים במשפט של המדינה שבה הם מתפרסמים – ברוב המקרים ארצות הברית. אכן, אף שהמדע והמחקר הם אוניברסליים, קשה לדמיין עולם שבו לא הייתה קורלציה בין זיקת האזרחות והתושבות של חוקרי המשפט לבין תחומי המחקר שלהם. קשה למשל להעלות על הדעת כי מרבית החוקרים של דיני החוזים, דיני הנזיקין או דיני העונשין של ישראל לא היו ישראלים – תרחיש שגם היה מקשה מאוד על הוראתם של מקצועות אלה בישראל. אך זה המצב בכל הנוגע למחקריהם של חוקרי משפט ישראלים, מחקרים שרבים מהם עוסקים במשפט האמריקני.

גם אם למדיניות האוניברסיטאות וועדות המינויים, שבישראל משתתפים בהן נציגים של כלל התחומים הנחקרים והנלמדים במוסד, יש תרומה לריבוי הפרסומים בחו"ל של מחקרים משפטיים, קשה לראות בה את הגורם היחיד לכך. לא בדקנו זאת, אך מתקבל על הדעת כי רבים מחוקרי המשפט הישראליים אינם משנים דרמטית את הנושאים ואת במות הפרסום של מחקריהם לאחר קבלת הדרגה האקדמית הגבוהה ביותר – פרופסור מן המניין. קיימים תמריצים רבים לפרסום מחקרים משפטיים בחו"ל החורגים מהקידום בדרגה האקדמית, ובהם קשר עם עמיתים ועם מוסדות בחו"ל ורצון להשפיע על קהל יעד רחב יותר במדינות נוספות, וצבירת יוקרה של "חוקרים בעלי שם עולמי".

54. ולאחר כל הדברים האלה – בישראל מופיעים כתבי עת משפטיים מחקריים רבים מאוד בעברית, רבים בהרבה מכמעט בכל תחום מחקר אחר (אולי חוץ ממדעי היהדות, על הדיסציפלינות הרבות הכלולות בהם). עם אלה נמנים כתבי עת ברוניים כדוגמת **משפטים**, ונוסף עליהם ספרים וקובצי מאמרים. יתר על כן, ניכרת, כפי שהראינו במחקר, מגמה מובהקת של מקצוענות אקדמית של הפרסומים.¹³⁵ כך, בשונה מהעבר, רוב מכריע

מחקר מקומי, ואין כל צורך לפרסם בכתבי עת זרים כדי להבטיח קידום. [...] התפיסה המקובלת היא כי קידום של חוקרים [במשפטים] אינו צריך להיות מותנה בפרסומים זרים. בחלק מהמקומות ערכם של פרסומים במדינות אחרות אף נמוך יותר מערכם של פרסומים בכתבי־עת מקומיים". עמית מפקולטה למשפטים באיטליה סיפר לאחד הכותבים של מאמר זה כי באיטליה בדרך כלל לא ניתן כל משקל לפרסומים בכמות זרות לצורך קידום אקדמי במשפטים.

135 ראו לעיל ס' 26–30.

מהפרסומים הם של חוקרים אקדמיים מקצועיים. כחמישית מכלל המאמרים שהתפרסמו במשפטים בעשור האחרון נכתבו בידי חברי סגל הפנים של הפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים, ויותר מ-75% מכלל המאמרים נכתבו בידי חברי סגל פנים במוסדות להשכלה גבוהה.

תמריץ בולט לכתיבה משפטית בעברית נובע מכך שהמאמרים, כמו גם ספרי המחקר המשפטיים, מאוזכרים ומצוטטים לא רק בכתיבה אקדמית אלא גם בפסקי הדין של בתי המשפט השונים, ובהם בית המשפט העליון. בבדיקה במאגר נבו של כל 151 פסקי הדין והחלטות של בית המשפט העליון שאורכם חמישה עמודים ויותר (לא כולל החלטות של רשמי בית המשפט) שניתנו בין התאריכים 16 ביוני ו-15 ביולי 2020, נמצאו הפניות לספרות משפטית ב-25 פסקי דין והחלטות. בסך הכול אוזכרו בבית המשפט העליון במהלך חודש זה 52 מאמרים שפורסמו בכתבי עת או בספרים בעברית – 39 ספרים – וכן 16 מאמרים ושני ספרים באנגלית. דומה כי משמעותם של נתונים אלה, למרות פרק הזמן הקצר שעל פניו השתרעה הבדיקה,¹³⁶ אינה אנקדוטלית בלבד.¹³⁷ אכן, נוסף על היוקרה שיש באזכורים בפסיקה, ובמיוחד בפסיקה של בית המשפט העליון, של כתיבה אקדמית,¹³⁸ האזכורים הללו גם מאפשרים לאנשי אקדמיה להשפיע, ולפחות מעניקים להם תחושה שהם משפיעים, על פיתוח המשפט הישראלי.

55. אין לדעת מה היה המצב אילו הייתה מדיניות הפרסומים בפקולטות למשפטים בישראל דומה למדיניות המקובלת במדינות אחרות. האם היו נכתבים מאמרים רבים עוד יותר בעברית? האם חוקרים שכיום כתיבתם היא ברובה באנגלית היו כותבים מאמרים רבים יותר בעברית? האם היו יוצאים לאור כתבי עת משפטיים נוספים? האם היו חלים שינויים בתחומי הכתיבה בעברית? האם איכות המאמרים בעברית הייתה עולה, משום שהמאמרים המשובחים ביותר לא היו נשמרים לפרסום בחו"ל? האם ייתכן, אפילו, שההרכב המגדרי של חברי הסגל של הפקולטות ובתי הספר למשפטים היה משתנה?¹³⁹ בין כך ובין כך, קשה לומר כי בהיבט הכמותי הובילו השינויים בהרגלי הכתיבה והכתיבה הרבה באנגלית לזניחת המחקר המשפטי בעברית או לסכנה קיומית לחקר המשפט הישראלי. שאלה מעניינת,

136 החודש שנבחר לבדיקה היה האחרון לפני השלמת גרסתו הסופית של המאמר.

137 ראו גם ממצאו של פרי ("הדירוג", לעיל ה"ש 1, בעמ' 428 ו-437), כי בכלל פסקי הדין במאגר נבו שניתנו עד ליום 6.3.2006 היו 2,722 הפניות למאמרים שפורסמו בכתבי עת משפטיים עבריים בשנים התשנ"ג-התשס"ב. 893 מן ההפניות שאותרו (כ-33%) נכללו בפסקי דין של בית המשפט העליון, ו-1,829 נכללו בפסקי דין של ערכאות אחרות. ראו גם שחר, לעיל ה"ש 45; יורם שחר, רון חריס ומירון גרוס "נוהגי ההסתמכות של בית המשפט העליון – ניתוחים כמותיים" משפטים כו 119 (1996) – מאמרים שאומנם אין בהם נתונים מפולחים של כמות האזכורים של ספרות ישראלית בפסיקה בית המשפט העליון בתקופות המחקר (עד לשנת 2004), אך יש בהם נתונים בדבר המגמות באזכורי ספרות משפטית ישראלית וזרה ובאזכורי מקורות ישראליים (חקיקה, פסיקה וספרות) שמהם עולה מגמה עקיבה של הרחבה גוברת של אזכורי ספרות משפטית ישראלית.

138 ראו פרי "הדירוג", לעיל ה"ש 1, בעמ' 447.

139 לשיעור הנמוך יחסית של נשים בקרב חברי הסגל של מרבית הפקולטות ובתי הספר למשפטים בישראל ראו לעיל ה"ש 102–103.

שמחקר זה אינו יכול להשיב עליה, היא אם השינויים בהרגלי הכתיבה והתמריץ לכתיבה באנגלית השפיעו על איכות המאמרים הנכתבים בעברית. מכל מקום, גם אם קיים קשר מסוים בין השינויים – בחלקם שינויים מהותיים, שחלו במהלך השנים, כעולה מהמחקר שערכנו, בהרגלי הכתיבה בכתב העת משפטים ובכתבי עת ובספרים משפטיים בעברית בכלל – לבין התמריצים של חוקרים ישראלים לפרסם את מחקריהם באנגלית בבמות לא-ישראליות, הרי שלא ניתן לייחס שינויים אלה רק, וגם לא בעיקר, לתמריצים אלה. כפי שהראינו במאמר, יש בממצאי המחקר אינדיקציות ממשיות, גם אם לא הוכחות מוחלטות, לכך שהשינויים נובעים ממגוון רחב של התפתחויות שחלו במהלך השנים – במשפט הישראלי הפוזיטיבי, בעולם שמחוץ למשפט, במחקר המשפטי, בארגון ובערכים של ההשכלה הגבוהה בישראל, ואפילו באופנה.

ז. נספחים

1. נספח א – מספרי המאמרים שפורסמו בכל שנה

שנה	N	%	אחוז מצטבר
1968	54	4.7	4.7
1970	47	4.1	8.8
1971	43	3.8	12.6
1972	42	3.7	16.3
1973	40	3.5	19.8
1975	31	2.7	22.5
1976	26	2.3	24.7
1977	34	3.0	27.7
1979	36	3.1	30.9
1980	24	2.1	33.0
1981	30	2.6	35.6
1982	39	3.4	39.0
1983	26	2.3	41.3
1984	36	3.1	44.4
1985	24	2.4	46.5
1987	33	2.9	49.4
1988	20	1.7	51.1
1989	46	4.0	55.2
1990	17	1.5	56.6
1991	8	.7	57.3
1992	26	2.3	59.6
1993	10	.9	60.5
1994	31	2.7	63.2
1995	41	3.6	66.8
1996	20	1.7	68.5
1997	25	2.2	70.7
1998	22	1.9	72.6

שנה	N	%	אחוז מצטבר
1999	15	1.3	74.0
2000	18	1.6	75.5
2001	19	1.7	77.7
2002	11	1.0	78.1
2003	26	2.3	80.4
2004	12	1.0	81.5
2005	23	2.0	83.5
2006	13	1.1	84.6
2007	16	1.4	86.0
2009	7	.6	86.6
2010	11	1.0	87.6
2011	27	2.4	89.9
2012	26	2.3	92.2
2013	20	1.7	94.0
2014	6	.5	94.5
2015	18	1.6	96.1
2016	6	.5	96.6
2017	22	1.9	98.5
2018	17	1.5	100.0
סך הכול	1144	100.0	

2. נספח ב – שאלון לקידוד

שם מחבר/ים: _____

שם המאמר: _____

אות הכרך: _____

עמוד ראשון של המאמר: _____

שנה לועזית: _____

מספר עמודי המאמר: _____

מספר מחברים: _____

מאפייני המחבר/ים (אפשר לסמן יותר מתשובה אחת):

1. איש/אשת אקדמיה במשפטים (חבר סגל פנים במוסד להשכלה גבוהה)
2. איש/אשת אקדמיה בתחום אחר שאינו משפטים
3. תלמידי מחקר לתואר שלישי
4. תלמיד מחקר לתואר שני
5. תלמיד לתואר ראשון
6. שופט בית-המשפט העליון
7. שופט בערכאה שאינה העליון
8. עורך דין/מתמחה
9. אחר: _____

שיוך מוסדי של המחבר לאוניברסיטה העברית בירושלים: (1) כן / (2) לא
מגדר המחבר/ים: (1) אישה / (2) גבר / (3) גם גבר וגם אישה
מתודולוגיה: לא אמפירי / אמפירי

סוגת המאמר:

1. מאמר "רגיל"
2. הערת פסיקה
3. הערת חקיקה
4. ביקורת או תגובה לספר או מאמר
5. הרצאה או דברי ברכה
6. אחר

תחומי משפט, פרספקטיבות וזרמים בחקר המשפט (יש לסמן את מקסימום הקטגוריות כאשר מדובר במאמר שעוסק במספר תחומים או זרמים במחקר המשפטי):

1. דיני עונשין
2. דיני חוזים
3. דיני נזיקין
4. דיני תאגידים
5. משפט חוקתי
6. משפט בין-לאומי פומבי
7. משפט בין-לאומי פרטי
8. דיני קניין
9. דיני מיסים
10. דיני משפחה וירושה
11. אתיקה מקצועית
12. דיני ראיות
13. סדר דין אזרחי
14. סדר דין פלילי
15. משפט מינהלי
16. תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)
17. דיני הגבלים עסקיים
18. דיני אכיפת חיובים
19. משפט וכלכלה
20. משפט ומגדר
21. משפט והיסטוריה
22. משפט השוואתי
23. משפט עברי
24. משפט דתי אחר
25. משפט אזרחי אחר
26. דיני עבודה

27. דיני ביטוח

28. דיני איכות הסביבה

29. דיני קניין רוחני

30. אחר

האם עיקר ההתמקדות במאמר היא במשפט הישראלי?

1. כן

2. לא

3. התמקדות דומה במשפט ישראלי ולא-ישראלי

3. נספח ג – שכיחות תחומי המאמרים לפי עשורים

%	N		
18.1%	62	דיני עונשין	1979–1968
14.6%	50	משפט חוקתי	
12.3%	42	דיני חוזים	
10.5%	36	דיני משפחה וירושה	
10.2%	35	דיני קניין	
9.4%	32	דיני נזיקין	
8.2%	28	משפט עברי	
6.4%	22	משפט מנהלי	
4.7%	16	דיני תאגידים	
4.7%	16	אחר	
4.1%	14	דיני עבודה	
3.8%	13	דיני מיסים	
3.8%	13	דיני ראיות	
3.8%	13	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
2.6%	9	משפט בין-לאומי פומבי	
2.0%	7	סדר דין אזרחי	
2.0%	7	דיני תעבורה	
1.8%	6	סדר דין פלילי	
1.8%	6	דיני אכיפת חובים	
1.2%	4	משפט דתי אחר	
.3%	1	דיני איכות הסביבה	
126.3%	432		

%	N		
19.7%	53	דיני עונשין	1989–1980
17.5%	47	דיני חוזים	
12.3%	33	משפט מנהלי	
8.9%	24	דיני קניין	
8.2%	22	דיני נזיקין	
8.2%	22	אחר	
7.8%	21	משפט חוקתי	
7.8%	21	דיני ראיות	

%	N		
7.1%	19	סדר דין אזרחי	
5.2%	14	דיני תאגידים	
5.2%	14	דיני משפחה וירושה	
4.1%	11	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
4.1%	11	דיני עבודה	
3.7%	10	דיני מיסים	
3.3%	9	משפט עברי	
2.2%	6	משפט בין-לאומי פומבי	
2.2%	6	משפט בין-לאומי פרטי	
1.5%	4	דיני קניין רוחני	
1.1%	3	משפט אזרחי אחר	
.7%	2	סדר דין פלילי	
.4%	1	אתיקה מקצועית	
.4%	1	דיני אכיפת חיובים	
131.6%	354		

%	N		1999–1990
20.6%	43	משפט חוקתי	
15.8%	33	דיני עונשין	
12.0%	25	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
11.5%	24	דיני קניין	
10.5%	22	אחר	
8.1%	17	משפט עברי	
7.7%	16	משפט מנהלי	
7.2%	15	דיני תאגידים	
7.2%	15	דיני מיסים	
6.2%	13	דיני חוזים	
5.7%	12	דיני נזיקין	
4.8%	10	דיני משפחה וירושה	
4.3%	9	סדר דין פלילי	
4.3%	9	דיני אכיפת חיובים	
3.8%	8	משפט אזרחי אחר	
2.4%	5	משפט בין-לאומי פומבי	
2.4%	5	דיני ראיות	
1.9%	4	סדר דין אזרחי	
1.4%	3	אתיקה מקצועית	
1.4%	3	דיני עבודה	
1.0%	2	דיני הגבלים עסקיים	
.5%	1	משפט בין-לאומי פרטי	
.5%	1	דיני איכות הסביבה	
.5%	1	דיני קניין רוחני	
141.6%	296		

%	N		
18.0%	25	משפט חוקתי	2009–2000
16.5%	23	אחר	
14.4%	20	דיני נזיקין	
12.9%	18	דיני עונשין	
12.2%	17	דיני חוזים	
9.4%	13	דיני תאגידים	
9.4%	13	דיני קניין	
7.2%	10	משפט מנהלי	
6.5%	9	סדר דין פלילי	
5.8%	8	דיני מיסים	
5.8%	8	דיני ראיות	
5.8%	8	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
4.3%	6	סדר דין אזרחי	
3.6%	5	משפט אזרחי אחר	
3.6%	5	דיני עבודה	
2.9%	4	דיני משפחה וירושה	
2.2%	3	דיני הגבלים עסקיים	
2.2%	3	דיני קניין רוחני	
1.4%	2	משפט בין-לאומי פומבי	
1.4%	2	משפט בין-לאומי פרטי	
1.4%	2	דיני אכיפת חיובים	
1.4%	2	משפט עברי	
148.2%	206		

%	N		
21.4%	31	משפט חוקתי	2018–2010
15.9%	23	דיני תאגידים	
13.8%	20	אחר	
13.1%	19	דיני נזיקין	
9.0%	13	דיני חוזים	
8.3%	12	דיני משפחה וירושה	
8.3%	12	תורת המשפט (כולל תורת הפרשנות)	
6.9%	10	דיני עונשין	
4.1%	6	דיני מיסים	
4.1%	6	דיני הגבלים עסקיים	
4.1%	6	דיני עבודה	
3.4%	5	דיני קניין	
2.8%	4	דיני אכיפת חיובים	
2.8%	4	משפט עברי	
2.8%	4	משפט אזרחי אחר	
2.1%	3	אתיקה מקצועית	
2.1%	3	סדר דין פלילי	

%	N		
.7%	1	משפט בין-לאומי פומבי	
.7%	1	סדר דין אזרחי	
.7%	1	משפט מנהלי	
126.9%	184		

4. נספח ד – שכיחות פרספקטיבות וזרמים ייחודיים (מתוך כלל המאמרים) לפי עשורים

%	N	עמודה 2	עמודה 1
1.7%	6	משפט וכלכלה	1979–1968
0.0%	0	משפט ומגדר	
2.5%	9	משפט והיסטוריה	
3.1%	11	משפט השוואתי	
1.1%	3	משפט וכלכלה	1989–1980
0.0%	0	משפט ומגדר	
0.0%	0	משפט והיסטוריה	
1.8%	5	משפט השוואתי	
6.5%	14	משפט וכלכלה	1999–1990
1.9%	4	משפט ומגדר	
3.3%	7	משפט והיסטוריה	
13.5%	29	משפט השוואתי	
6.9%	10	משפט וכלכלה	2009–2000
2.8%	4	משפט ומגדר	
2.8%	4	משפט והיסטוריה	
14.5%	21	משפט השוואתי	
10.5%	16	משפט וכלכלה	2018–2010
1.3%	2	משפט ומגדר	
0.0%	0	משפט והיסטוריה	
.7%	1	משפט השוואתי	